לקט אמרים

מהם אשר כבר נדפסו במכתבי עת שונים,
ועתה באו בפנים חדשות, בהוספות ובתקונים,
ובשלוב יחד מאמרי ענין אחד המפוזרים
במקומות הרבה, ומהם אשר עתה נבראו
ולא מאז.

מאת

פייבל גאלדשטאף.

בשנת תרכ"ט לפ"ק.

Leket Amarim

von

F. Goldstoff

Krakau

Druck Von Carl Budweiser.—Verlag des Verfassers.

1869.

הקדמה.

הארץ תוציא מאתה שבלים מלאות וטובות, ומשכנות לגרגרי חטה ודגן המשביעים לכל חי רצון. האמנם גם התבן גם המוץ, הצומחים יחד את פרי האדמה לא לתהו נוצרו, ותועלתם רב הוא למאוד, אולם לא למענם יחרוש החורש לזרוע, וראשית מגמתו בעת ישדד האדמה בזיעת אפיו, להוציא לחם לבב אנוש יסעד. אכן כן יסד אבי התולדה להלביש זרע הארץ בחתולת דשא להיות לו מגן ומחסה. כן כי ירחש לב איש רעיון אחד אשר לפי דעתו ברכה בו, וצדקה וטוב יעשה בתוך עמיו, בהוציאו אותו לאור יומם, ואם יחרות דבריו בגליון בודד לבדו, יהי' גורל הגליון כגורל עלה נדף אשר אך יום או יומים יעמוד, אחרי כן לא נודע מקומו אי', וכן יהי' אם ידפיס דבריו באחד ממכתבי עת, אשר גם ימיהם כימי קיקיון דיונה, כי רק אחד מאלף יכרוך את הגליונות לספר שלם, ולמען תת לפעלו הוא הרעיון רצתה נפשו בו שם ושארית, ישית עליו נוספות לקט אמרים מן הבא בידו מאלומות מכתביו, והיו לאגודה אחת אשר לא במהרה תנתק. וכל קורא משכיל כי יקרא בספר דברים אשר לא ימצאו חן בעיניו, לא ילך עם המחבר בחמת קרי, ואם אך לא ימצא בהם דברי בלע לשון תרמית ומרי, יחשוב אותם כשומר לפרי. — והנה ברוך הם על כל רמים, אשר עיניו פקוחות על כל יצורי עולמים להחיות גם לב נדכאים, כי מאמרי המפוזרים במכתבי עת שונים, הפיקו רצון הנבונים. לזאת נתתי אל לבי לאסוף מהם מלא קמצי, להסיר מהם חרולי השגיאות אשר פלטה קסתי בחפזי, ולהוסיף בהם דברים כפי אשר רוח מבינתי הורני במשך הימים. אבל לא הרהבתי בנפשי עוז להוציאם שנית לאור ביד הדפוס, כי את מקומי אני מכיר, ושפל ערכי בדעת ובלשון למודים נגדי תמיד, וגם לא נעלם ממני, כי לא שפרה נחלת המחברים בישראל. — אך הדבר אשר העירני להביא את חבורי הנוכחי לשערי ההתגלות, הוא המאמר „דרישה בדרישת קדמוניות“ (רשום בסימן י"ז). כי בקראי בספר „קורות היהודים לד-ר גרעץ“ את תולדות גאון תפארת ישורון רשכבה"ג מוה' יהונתן אייבשיטץ זצ"ל בעל הכרתי והאורים, נהפך עלי לבי, בתוכי ישתומם רוחי, ואחשבה לדעת זאת, האם כל בני ישראל בדור הזה אשר בעיניהם הרב הגאון רי"א זצ"ל הוא אבן יקרה וסגולה על ראש נזר גאוני בית יעקב, האם כולם הכו בסנורים, רק עין גרעץ צופי' נסתרות לחזות באספקלריא המאירה כי הרב רי"א הוליך שולל את

* * *

בני דורו ואת הדורות הבאים אחריו. — ואמרתי אדרשה נא ואראה היעמדו דברי גרעץ, וראה זה מצאתי, כי גרעץ לא כן ידבר, והשערותיו לא על אדני אמת הטבעו, כאשר עיניך תחזינה מישרים, קורא משכיל! בקראך את המאמר הנזכר. ומביני דבר לאשורו ראו גם בחנו פעלי (לבי ירחש תודה לידיד נפש ויקר רוח הנגיד השלם וכו' מוה' יהודה בירנבוים נ"י אשר בכל טרדות עסקיו לקח לו מועד להשים עין עיונו במאמרי וגם בתולדות רי"א בספר גרעץ, ועל פי הערותיו אשר מצאתין טובות ונכוחות תקנתי במאמרי תקונים אחדים) וילדקוני ויאמצוני לחקוק את דברי בעט ברזל ועופרת, למען לא תהי' האמת נעדרת, ואוהבי בקורת לא יוסיפו לשלוח את הקלון ואת המגערת, ברבנו יהונתן אשר הוא לבית ישראל עטרת תפארת, והמאמר הזה יגונן על הענינים האחרים הבאים עמו בחוברת, כי בחברתם יעמוד גם הוא ימים רבים למשמרת. — וידעתי גם ידעתי כי גרעץ הוא אוהב לאומו בכל נפשו ובכל מאודו, מלחמות ד' הוא נלחם את שונאינו מכדינו אשר בעת חושך קנאת הדת כסה ארץ הפליאו מכותיהם בעני' סוערה ויאמרו לא נחם. כל נפש תמלא ברגשות החמה (על אכזריות הרודפים) והחמלה (על הנרדפים האומללים) בגירו לפנינו בעוזו הגיון מדברותיו התלאות הנוראות אשר סבלו אבותינו בארצות מגוריהם על לא חמס עשו, אולם האהבה הזאת לא תכסה על שגגות ספריו, ואין החוב עלינו לענות אמן על כל השערותיו וסברותיו, כאשר גם הוא לא יקבל כשטר מקוים את כל אשר ימצא כתוב בספרי תולדות אנשי השם. (סופרים נאמנים רבים יעידו ויגידו כי לימי חיי שפינוזא בא הקץ בענין רע, וגרעץ יאמר כי מת בנשיקה). ובלתי ספק לא נעלם מעיני המבקר הגדול ד-ר גרעץ נ"י דברי מהר"ש די לינזאני ז"ל בספרו דרך החיים: „הישרים בלבותם יאהבו החולק עליהם בדעת, וישנאו לעוזרם בלי דעת". הן האמת מגמתי, ובה אדבק כל ימי היותי.

קראקא ט' סיון תרכ"ט.

המחבר.

א יתרון לראשונים.

לפנים בטרם נגלתה מלאכת הדפוס, ואין חזון מכבש הספרים נפרץ, אך בעצבון הפיקו החכמים את פרי חכמתם החוצה. כי אך בזיעת אפים ובעמל ידים יכלו המושכים בשבט סופר להפרות ולהרבות את הספרים, בהעתיקם אותם אחד אחד. ומה מאוד כבדה עליהם העבודה הזאת. חלפו ימים ושנים בטרם יכלו להעתיק ספר אחד אלף מונים. אולם בכל עצב יהי' מותר, בזאת היתרון לראשונים, כי ספריהם היו טמונים בתוך אהלם ימים רבים בטרם נפצו על פני כל הארץ, ויהי לאל ידם להתבונן ולסלסל פעם בפעם במפעלותיהם, ולחבוש בקשת הסופר כל מאמר שרוע וקלוט, ולתקן את אשר עותו, ואם כנגע נראה להם בכל ענין הספר, השליכו אותו על האש אשר על האח ויאמרו: האח! טוב לנו להשים פרי יגיענו על מוקדה מהוציא מתחת ידנו דבר לא יסכון. לא כן בימינו אלה, ימי בכורי מלאכת המכונות אשר יפליאו לעשות עד ארגיעה מעשיהם. כעת לא בכבדות ינהגו המחברים בשלוח ספריהם על פני חוצות. — בנשף בערב יום רעיוני אנוש על משכבי' סליקו לארוג בדמיונו קורי עכביש בדברי רוח, ובטרם בוקר ישלח מגלת ספרו לבית הדפוס להדפים דבריו בעט ברזל עלי לוח. הנערים העושים במלאכה יאיצו לסדר האותות אחת אל אחת כמשפט, ואופן מכונת המועקה יסובב במעגלו להדפים כהרף עין גליונות למאות ולאלפים. הרצים רצי הדואר יצאו דחופים, כנשרים עפים, להוביל חיש קל את הספרים לערים הקרובות והרחוקות. ויהי כי עוד ביום ההוא יפקח המחבר את עיניו לראות כי הרה חשש וילד קש, ועל מלאכתו אשר הכין אמש, לא זרחה השמש, שמש האמת ואור הדעת, ובמפעלו נתן מגרעת, הלא אך בשרו עליו יכאב, ונפשו בקרבו תשתוחח, על כי הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, אולם שגיאות ספרו אין עוד לתקן, וחסרון לא יוכל להמנות. וביותר נראה כי נדקו דברי הכתוב: וכל אך אך למחסור, בעלים המבשרים חדשות היוצאים לאור בלשונות העמים חדשים לבקרים, אורך הגליון שלש אמות ושתי אמות רחבו. החפץ ימלא את ידו להיות סופר במכ"ע ההמה, ומוציאיהם לאור ישימו במצאם מקום למלאות את הגליונות, אם כי בהבל הבלים ושגיונות. וכל משכיל על דבר אמת יודה לדברי, כי מכ"ע כאלה אך לקרוא ולא להורות נתנו, וצריכה שמירה וזהירות יתירה לסמוך עליהם בדברים הנוגעים בעניני דת ודין. —

ועתה נפלאת בעיני מה שמצאתי בספר „בכורים" לשנת תרכ"ה צד 114. מאמר מאת החכם המליץ הר"ר אלכסנדר לאנגבאנק ביאר עסלויא „על דבר המנהג לקדש בטבעת". וזה לשונו: „במכ"ע

ב מכתב תשובה לדורש קדמוניות׃

שלום וכל טוב לידידי וכו׳ נ״י.

מעת החלו האנשים לבנות להם מגדל התוארים וראשו מגיע שמימה, מני אז נבללה לשון הכנוים לחלק כבוד לאיש, וכמו בימי בוני המגדל לא נשמע שפת התוארים, כי מי חכם ויבין על מה ירמזו אלי׳, האם באמת ובתמים אמרי׳ תאמר, או רק שקר ורמי׳ בפי׳ לעשות חונף, לכן בכתבי לאיש משכיל אוהב אמת אזרה את התוארים האלה, כי בימים האלה אינם שוים מאומה. —

והנה לעשות רצונך חפצתי להשיב לך על מגלת ספרך מיום עשרים לחודש אדר העבר, אשר תוכן ענינה בקצרה, הוא: כי הנך דורש קדמוניות ישורון, ובלכתך בבית הקברות בעירך הקטנה לקרוא את המצבות העתיקות, אולי יצלח בידך לגלות בזאת צפונות מני קדם, מצאת מצבה אחת חקוק עלי׳ כדברים האלה: פ״נ האשה הצנועה מרת ש פ ר י נ צ ה בת הרב הגאון המפורסם מוה׳ מ ש ה ב״ר נח ז״ל מקראקא. י״נ ביום כ״ז אדר תקכ״א. ע״כ. — ועתה נפשך בשאלתך להודיעך מי הי׳ הגאון המפורסם מוה׳ מ ש ה ב״ר נח מקראקא, ואולי נמצא בפנקסי קהל קראקא זכרון מה ממנו, כי אם מתואר הוא בשם הגאון המפורסם, בלתי ספק הי׳ אחד מן הגדולים אנשי השם. — זאת תוכן דבריך בקצרה, ועל זאת אשיב לך: כי יגעתי לדרוש ולחקור בדבר הזה, וזה האיש משה לא ידעתי מי הי׳ ומה הי׳ לו, ואולי תוסב תיבת „מקראקא" על ר׳ נח, וזה ר׳ משה לא הי׳ מיושבי קראקא. ואולי הי׳ אחד מהם רק מילידי קראקא ולא מיושבי העיר הזאת. — וגם ידוע תדע, כי לפי עניות דעתי, הבונה עליות השערותיו לשער בנפשו תכונת וגודל יקרת האנשים שוכני עפר על פי עדות האבנים אשר הושמו מראשותם, הוא אך קורי עכביש יארוג. יען כחומר ביד היוצר כן נוסח ציוני הקברים ביד הסופר, ברצונו מגבי׳ שפלים למרום ומי יאמר אליו מה תעשה. הלא נגד עינינו מצבות רבות, אשר לא נדע אם הי׳ את נפש סופריהם לסוגות את התבל בדברי שקר וכזב, או אם רק בדרך התול ושחוק כתבו מה שכתבו. — ואין כל חדש תחת השמש, ומה שהיא עתה כבר הי׳ גם לפנינו, וקרוב הדבר להאמין כי גם בדורות שלפנינו לא אלמן הי׳ ישראל ממפליגים וממגזמים. — וההסכמות והתעודות על הספרים תהיינה להסכמה ולתעודה כי כנים דברי. להשים גבול וקץ לעשות ספרים הרבה אין קץ, ואין קץ לדברי רוח, תקנו גאוני בתראי כי כל ספר לא יעלה על מכבש הדפוס בלעדי הסכמה. וניתי ספרים ונחזי מה הועילו חכמים בתקנתם. אי׳ סופר ואי׳ מוגה את כל המון הספרים אשר טוב הי׳ למו אם כנפל

אשת לא חזו שמש, ובכ"ז האריכו למעניתם בעלי ההסכמות (בספרי חכמה ומדע אין חזון הסכמות המאורים הגדולים נפרץ) בשבח מעלת הספר והמחבר, אם מפני כי לא יכלו המלט מהפצרת המחבר, או מפני כי שר המסכים יחפוץ להתפאר בגאונו, כי יקרא שמו אחרי כל שער הספרים, ובגדולי הדור יתחשב. ותחת תתו תהלה למחבר ולספרו, ישלם לו המחבר גמולו בראשו, לכתוב עליו: „הסכמת הרב הגאון הגדול וכו'. — וראיתי ספר אחד, אשר אחרי כי האריך הרב המסכים בשבח מעלת המחבר ותהלת ספרו, גזר אומר כי לא יהין איש להדפיס את הספר שנית בלעדי רשות מהמחבר או מבאי כחו, (אם יאבה איש לתת גם מחצית הוצאות דפוס הספר הזה למדפיס אחד, תם אני ולא אדע אם יאבה המדפיס להדפיסו שנית), וידעתי ברור כשמש, כי לולא בא האיש הזה בהסכמתו על הספר, עשה הוכא וטלולא במחברת הזאת. — וכל מתבונן בספרים בעין חודרת יחזה, כי גם הרבנים יושבי כסאות למשפט בדורות שלפנינו, דברו פעויים רבות בהסכמותיהם בלב ולב. —

וכאשר בענין תארי המצבות מכלל הן אין אתה שומע הן, גם מכלל לאו אין אתה שומע לאו, רצוני: אם תראה מצבה אשר איננה מארכת לשון להעלות בהמון דברים את תהלת השוכן תחתיה לבמתי עב, אל תאמר, זה האיש לא נחל כבוד מבני דורו בעודו מתהלך בין החיים, וגם אחרי מותו לא ירד אחריו כבודו, על כן דברי המצבה מעטים, כי לא מחכמה דברת זאת. ידעתי אנשים אשר היו מכובדים גדולים בחייהם, אם מפני רוב ידיעתם בתורה ובחכמה, או בעבור ישרם וצדקתם כי רבה היתה, והאבן אשר הושמה מראשותם לא תכביר אמרים, רק בענות רוח מעט מלים תביע. והסבה לזאת היא, כי יש אשר צוו לפני מותם לבל לספר בשבחם *) ויש אשר כותב נוסח המצבה הוא חושב אמת, ויען בחלה נפשו בתהלות שוא אשר גברו בארץ, יזרה את כל התארים הלאה. ובשנה הזאת (בשנת תרכ"ו) חבלים נפלו לי במרורים לכתוב נוסח מצבת כבוד אדוני אבי ז"ל, ואכתוב: „פה ינוח איש יקר רוח הרבני מוה' שלמה זלמן בהמנוח הרבני מוה' שמואל וכו'„. ומכאן תשובה להרב החכם וכו' ד-ר גרעטץ נ"י אשר בדברו בספרו

*) עוד לא נקבשו פלעי לבבנו, אך ירחים אחדים עברו מעת הלך (בשנה הזאת תרכ"ט) מאתנו לארץ החיים, אחד מנכבדי העיר קראקא ואגליה, חתן דודי אלופי ומיודעי, הרב המופלג הנגיד המפואר, עוסק כל ימיו בגמילת חסד ובתורה, דבק במצות ד' וביראה הטהורה מוה' אלחנן מרדכי בלאטשייז ז"ל, וגם הוא צוה כמו כן לפני מותו מות ישרים, נפש עדינה! אם לא יקראו העוברים לפני גדיש קבריך תהלות ותשבחות למעלה ראש, הלא בלבות כל יודעי ענות רוחך הצבת לך ציון למזכרת, רב מאשר יקרות עט ברזל ועופרת.

„קורות היהודים" חלק ט' צד. 475 בתולדות ר' דוד גאנז ז"ל בעל הספר צמח דוד, אומר על הספר, כי חכמת ידיעת קורות העולם לא נכבדה היתה בעיני אנשי דור בעל צמח דוד, ומוכיח זאת גם ממוסח הקטון החרות על מצבתו, אם כי אנשי הדור ההוא לא מצאו די מילין להכביר במו על מצבות מופלגי תורה. ועל פי האמור למעלה אין ראיה מזאת, אם כי צדקו דברי הח' גרעטץ, כי החכמות הלמודיות בזויות הנה בעיני רוב תופשי התורה בדורנו ומה גם בדורות שלפנינו. —

והנה ידוע כי ציוני הקברים יחשבו בין המקורים אשר מהם נשאב ידיעות קדמוניות, כי לפעמים יגלו על ידם צפונות ומני קדם לדעת כי בשנה פלונית התחוללה אבחת חרב או מקרה נורא אחר בארץ הזאת, ועל ידם נוכל לדעת זמן חיי הגאונים ועת שובם למרומים, וגם לא נוכל להכחיש כי בימים הקדמונים לא היו עוד התארים ותהלות שוא עיר פרוצה אין חומה, ולא עוד ברגלים נרמסה האמת לעיני השמש כמו עתה, וגם ידעתי התועלת הנמוחת מהעתקת מכתבי מצבות גאוני ישורון, הנודעים לשם עולם גם בלעדי מצבתם, כי לפי השערה נעשה נוסח המצבות האלה בידיעת ובהשגחת ראשי העיר. אכן גם פה פלטה לפעמים הקסת מליצות קדמוניות בדרך הפלגה, ולפעמים שיטפא דלישנא נקיט. — אבל להיות דורש אל מצבות המתים, וללקוט אמרים בעמק רפאים, נוסחי ציוני קברי אנשים לא נודעו לפנים, לגבור מהם עוררים בשדה חקירת קדמוניות, על הדבר הזה לא יסכון כל משכיל חושב אמת. — ואולי היה ר' משה ב"ר נתן הנ"ל באמת גאון מפורסם בדורו, אך אין זכרון לראשונות, וברבות הימים הכל נשכח. —

דברי ידידך וכו'.

ג. עצה נכונה. *)

שמנו מעולם זרע אברהם רחמנים גומלי חסד, גם שונאינו ומנדינו יעטרונו חסד ורחמים, אף אויבינו יתנו עדיהם וילדיקונו, כי בני יעקב המה רכי לבב קרובים לחמלה. כהמס דונג מפני אש כן יהמו מעיהם ויכמרו נחומיהם לנגד אחיהם, ובנפש חפצה פתוח יפתחו את ידם להעניק ממיטב כספם לכל הנשוך ומפגעי הזמן לתמכו ולסעדו בכל אשר יחסר לו. — והיא (מדת הרחמנות) שעמדה לאבותינו ולנו, כי בכל המון הצרות וזרם התלאות אשר שטף ועבר על ראשנו

*) המאמר הזה נדפס במכ"ע „המגיד" שנה ה' גליון 18. ונדפס פה שנית בהשמטת איזה דברים. וידעתי כי יש מקום לבעל דין לחלוק עלי, וגם אנכי איני אומר קבלו דעתי, ומשנה לא זזה ממקומה רק להיות מבוא והקדמה למאמר הבא אחריו.

זה כאלפים שנה, ולמרות מהפכת הזמן אשר במרוצתו עשה כלה את כל העמים הקדמונים, עוד ישראל חי וקים, ועוד יגוב בשיבה דשן ורענן. ועל זאת יתפלא כל איש איך קם יעקב בימים הרבים האלה, אם הלך גולה מדחי אל דחי, ובעת חושך שנאת הדת כסה ארץ הי' מומשך ומורט בזוי ושסוי, מרדף כל היום ולא מצא מנוח. חלק לא הי' לו בזכיות האזרחים לקנות שדות, אחוזת נחלה בארץ, ולגור בכל מקום אשר תאוה נפשו.: יען מה? יען יהודי הוא, וגם נסגרו לפניו שערי המלאכות, ולא נשאר לו להחיות את נפשו. כי אם לתת כספו בנשך ולעשות מקנה וקנין, וכאני' בלב ימים תעל שמים ותרד תהומות כן האוחזים במסחר עולים ויורדים בסולם ההצלחה. אבל מעטים המה בני עלי' אשר ימצאו חן בעיני ההצלחה להעניק להם שפעת הון וכסא כבוד להנחילם, ורבים המה אשר יפלו פלאים ומבמתי עשרם למעמקי העניות והמסכנות, ויראו את לחץ המחסור בשבט עברתו. וזאת לפנים בישראל, כי נתנו נשים לבניהם בעודם קטנים, ויפרו וירבו במאוד מאוד, וכאשר רבו האנשים אשר אל המסחר לבד עיניהם תלויות, כן רבו העניים והאביונים, ואין מספר לאשר ראו את גלגל החוסר החוזר בעולם. — והי' כי ישאלך לבבך, איך היתה זאת כי כל האופנים והמסבות הרעות האלה לא יכלו לכבות את נר ישראל, ועוד אורו שבעתים יקר הולך מעת שמש החכמה שלחה קרני' מלוא רוחב ארצנו וגפן התבונה הבשילה אשכלותי' ענבי משפט מישר? אף אתה אמור, רוח החמלה והחנינה המתעררה ביתר שאת בלבות בני ישראל. היא היתה יסוד מוסד להעמדת וקיום האומה. אם עבר כוס חמת שדי על היהודים יושבי מדינה אחת לתת אותם לשלל ולבז ולהגלותם גלות שלמה, התעוררו אחיהם ביתר המדינות לקדם בפנים נדיבה את הנודדים, ולתמכם ולסעדם בכל אשר הי' לאל ידם. ואם נגע יד ד' באיש אחד לדכאהו בחבלי עוני או בחלי ומדוה בכל פגע בכל נגע, התעודדו נדיבי עם לעמוד לימינו ולהיות משגב לו לעתות בצרתם. — ובכל קהלות יעקב נוסדו חברות יקרות להקים כושל ולהיטיב לאיש ואיש בכל אשר יחסר לו, להאכיל רעבים ולהלביש ערומים לבקר חולים ולגמול חסד של אמת. ובימים האחרונים נוסדו בערים גדולות רבות, וגם פה בעיר קראקא, חברת מגדלי יתומים. והמדה היקרה הזאת לחום על נדכא וקשי יום ואיש את רעהו לעזור לא עזבה מעולם את עם יהודה, לכן בכל הצרות והתלאות אשר עברו עליו, ישראל נושע בד' תשועת עולמים. — אולם על זאת ידוה לב כל איש אוהב עמו, בראותו כי בארצות צפון אין יסוד מוסד לחברות היהודים לטובת הכלל, כי אין להם קרן קיימת, אחוזת נחלה אשר תעשה

פרי למלאות תמיד הסולאות הנדרשות. ובעני המחזיר על הפתחים חיי החברות תלויים מנגד מאשר יאוסף על יד ידי שבוע בשבוע ומאשר ינחל להם המוקרה. ואם הזמן ינהג פעם באין סדרים את אופני המסבות, אז כשל כח הסבל, ותקצר יד החברות מלעזור לכל המצפים לעזרתן, ואז כרוזא קרא בחיל בכל בתי כנסיות ובכל בתי מדרשות: התעוררו התעוררו! נדיבי עם! חוסו נא וכו' כי החברה עומדת להבטל. — ביומים האלה רכשו חברות אחדות פה קראקא קרן קיימת מה, וחברת תלמוד תורה כנגד כולן, כי היא כעץ שתול אשר על יובל ישלח שרשיו, כי לה שני בתים בנחלה וחלק גדול בבית המרחץ ליהודים פה. ויען עוד הכנסות אחרות להחברה, לכן לאל ידה להחזיק מלמדים רבים אשר ילמדו תורת ד' לבני עניים אשר מהם תצא תורה. ומי יתן והתעוררו האנשים החפצים הצלחת עמם וכבוד לאומם ואשר רוח אהבת חסד פועם בקרבם, והשתדלו להכין יסוד ושורש נאמן גם לחברות אחרות, כי אז טוב יהי' לכל החברות לטובת הכלל. — אבל מאין יבוא העזר? הן מרבים העם לתת תרומה לעניים ולאביונים ולצרכי הכלל עד כי אין לאל ידם לפזר עוד. על זאת אשיב בקצרה: כי נקל הדבר להכין על יד על יד יסוד גם לחברות אחרות, אם ישכילו האנשים להניח אחריהם ברכה טרם עזבם את ארץ החיים קרן קיימת לחברות הסטבה, או היורשים פזר יתנו לדבר הזה לכבוד נשמת המתים תחת הכסף הרב אשר יוציאו חנם להקים עליהם מצבות יקרות אבנים גדולות וכבדות למעמסה, ועליהן חרות מלבד הציורים תוארי ושבחי המת בהפלגה גדולה ובתשעה קבין של שקר. דור אחר ישתומם — יאמר דאקטאר פראנקעל במסעו לירושלים — איך רבו כמו רבו בדורנו הזה, חכמים ונבונים, גבורי האמונה (גאויבענס-העלדען) ומטיבים לחברת האנושי. והרבה דברים עומדי בענין הפזור על המצבות לא לעזר ולא להועיל, ובענין התוארים והמליצות החרותות עליהן אשר ברובם תקון נפש יודע דעת. —

ד על דבר תוארי המצבות. *)

קראת, קורא יקר! סוף דברי את במאמרי הקודם „והרבה דברים עומדי וכו'," ואם תחפוץ לדעת „מה עומדי" אף אנכי אשיב אמרים לך: הואל נא ללכת עמי לשדה בוכים, שם נחזה יער אבני גזית, חרש אבן פתח עליהן מעשה אריות ונשרים ואותיות כזהב

*) המגיד, שנה ששית גליון 10.

מזכירים, המספרים בנהי וקינה את כבוד האיש השוכן תחתם. ולמי כל העמל הזה, ולמה יזילו זהב רב מכיס להטיב מצבות. הלא אך לעשות זכר לאיש אשר הלך אתנו בארץ החיים. אבל לשוא חרת עט ברזל אם לא מעשי האיש יגידו מה פעל. ממעת רבו החנפים והשקרנים, וכל איש בונה במה למתו, ועלי' חרות ככל העולה על רוח הכותב במחיר את תיארי ושבחי המתים, מני אז ניטלה האמונה מציוני הקברים. והציונים האלה כספר חתום היה לנשים הזקנות הדורשות בעד החיים אל המתים, ומודעי ספר יוקירו רגליהם משדה בוכים, ואם פעם בייקרה יבואו שמה, האם יעמדו לקרוא את האבנים אשר בערים הגדולות הנה כדי הרבה לרוב, ואין דרך לעבור ביניהן, ולחנם אבן הקבר תתן קולה: פנו עוברים והשמו? כי אין פונה ואין קורא. ומדוע לא יהי' לנו מורנו יחזקאל למופת, הוא הרב הגאון וכו' מוה' יחזקאל לנדא זצ"ל בעל הנודע והמגלה אשר צוה לפני מותו כי לא ישימו לו מצבה רק במחיר ח"י זהובים, כמבואר בהקדמת בנו לספר נודע ביהודה מהדורא תנינא, ובוודאי הקימו דברי צואתו, ובכל זאת עד דור אחרון יהי' הגאון הזה נודע ביהודה וגדול שמו בישראל. ומה נאמנו מה צדקו דברי חכז"ל: אין עושין נפשות לצדיקים. אשר זכרון עשה לשמו בפעולות טובות ומועילות, מעשיו יזכרוהו מעשיו ישבחוהו [הגאון בעל מעשי ד' והרבה גאונים אחרים אשר כבוד מנוחתם בבית החיים הישן פה קראקא, לא ידע איש כעת את קבורתם, כי אבני מצבותם נטבעו בארץ מרוב הימים, או נעלמו באופנים אחרים, ושמם יכון עד עולם] ולאשר מפעלות תושי' נדחה ממנו, מה תועיל המצבה הגדולה אשר יקימו עליו אחרי מותו, הזמן ימח במהרה את כל החרות על הלוח, וגם את אבן הקשה שן העת יכלה, ומכל המצבה לא ישאר מאומה. והנה החכם קהלת אמר: אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. המותרות הנחשבות היום לדברים הכרחים תגזלנה מנוחת בעליהן, יען מוכרחים המה להביא על שכמם משא עבודה רבה ולהשתדל בכל מאמצי כח להשיג כסף למען יהי' לאל ידם להתנהג ברחבה ולמלאות כל משאלות המון נרכים אשר רבו כעת למעלה ראש. ורעה זאת מאחרת כי רבים ישלחו בעבור זאת גם בעולתה ידיהם. ובאחד ממכתבי אשר הרילותי פעם לאחד מידידי, כתבתי: לוקסוס! לוקסוס! עד מתי אתה מכלה ממון של ישראל. בכל זאת נמצא גם דבר טוב בחיי תפנוקים ורדיפת המותרות, כי יפיחו רוח החריצות לכל מלאכת עבודה ולכל כשרון מעשה, ויסבבו מרוצת הכסף ויכינו מחי' לרבבות אנשים אשר יחיו את נפשם בדברי הלוקסוס. בכל זאת נכון הדבר כי הפזור לא יעבור חוק, ולהגביל את המותרות לדברי

התועלת ולמוקים אשר יאתה להם. ובעמק יזרעאל (גאטטעס־אקקער) אין המקום אשר בו תתענג העין בתמונות ומעשי אמן להתפאר. ולחקוק על המצבות תארי צפרים וכותרות ובדומה, זאת לפי דעתי נגד תורת חוקי הטעם והיופי (עסטהעטיק). פעם יצא מאת הקיסר יאזעף השני דבר מלכות לבל לקבור את המתים בארונות עץ, כי אם בשקים (זעקקע), להמעיט בזאת תוצאות העץ. ובאמת יתרס עשה הקיסר בחוק הזה כדרכו לרוב בחוקים אחרים, ופרידריך השני מלך פרייסען שחק עליהם, אבל ידענו כי כוונת הקיסר יאזעף היתה תמיד לטובה, וכל הממעיט בהוצאות שאינן לתועלת הרי זה משובח. והנה לא על דבר הפזור הסורר בעמק רפאים תלונתי, המטיבים מצבות לרוב עשירים המה, ומחיר האבנים לא נחשב להם מאומה. ואם יש מתעשר לעשות כמעשה הגדולים, כל אדם שליט בכספו כרצונו, אולם רע עלי המעשה כאשר יתאוננו רבים על זאת, כי התוארים והשבחים הכתובים על האבנים יעברו ברוב הפעמים על גדות האמת. הן כאשר יקר למצוא במהלכים בין החיים איש נקבצו באו בו כל המעלות הרמות והמדות החמודות, כן אם נאמין בכל מה שכתוב באבני זכרון, הנה מעיר כעשב הארץ האנשים אשר בכל חכמה ומדע הי' להם עשר ידות, יודעי תורה והוגי בה, תומכי מדע ועושי צדקה בכל עת. לפנים רק מופלגי תורה נכתרו בשם „החבר", ועתה מספר קטנים מוריך ישראל! כל תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו, אף אם לא ידע לפרש ברכת התורה, גם הוא יורה, גם אותו יקרא החזן בשם „מורנו" לעלות לקריאת התורה. ועתה המעט ממנו כי פה גבר השקר, כי גם במקום ינוחו בו גויות האנשים אשר כבר נסעו לעלמא דקשוט, תהי' האמת נעדרת. — והנה המליצה אשר היא לאדם סוככת בכל עתותיו, שמה משכנה גם בעמק רפאים, ובכל גדיש קבר תעורר בהגיגה לבכי ולמספד. אבל המליץ פראנקעל יאמר בספרו „המסע לירושלים„ כי אך למצער נמצאה תעופת המליצה הנשגבה באבני הקברים. והדבר הזה לא יפלא במליצות האלה הכתובות בשפת עברית, יען כותביהם ילחצו בהקשותם בלדתם בין שתי מועקות, מועקת החרוז מעבר מזה, ומועקת „ראשי תיבות" מעבר מזה. על החרוז אמר ר"ש בלאך ז"ל ! כי עשה את הגבלים לשרים. ומה נאמנו דבריו למבין, וכל שוגה ופתי אף אם לא ידע בין ימינהו לשמאלהו, יוכל לחרוז ראשהו ברגלהו, וסכלותו בבערותו, ושגיונו בשגעונו. והמנהג לרמוז את שם המת בראשי אותיות שורות השיר, המנהג הזה ינכל את הסופר באין סדרים, ויעצור את כנפי מליצתו מלדאות בהתפעלות נפשו לבמותי ההגיון, ובחפשו המלות אשר בראשם האותיות אשר הוא מבקש ידלג מרעיון לרעיון ויקרב ענינים לא קרבו זה אל

זה, תמונות השם אנחנו רואים בראשי טורי הקינה, והמליצה אשר כל כבודה פנימה היא שדופה וכמושה. וגם למען אותיות השם בראשי השורות מוכרח הסופר לפעמים להפליג בהפלגה גדולה, ד"מ למען האות שי"ן יכתוב „שומו שמים" או „של נעלך", ואם העוברים ישלפו נעליהם, הלא יתנגפו רגליהם בקוצים אשר חצר הקברות מלא מהם, ולמען האות יו"ד יכתוב „יונק עם איש שיבה נהי הרימו", יונקי שדים יבכו דים, ולמה נוסיף עוד על בכים? והרבה לי לספר מאותם שירי נהי ומליצות הקינה החרותות על האבנים אשר באמת ראוי לקונן על בערות כותביהם. ולדוגמא אודיע שגיאה אחת אשר קראתי פעם במצבה „זנתה ביתה" תחת „זנה ביתה," אבל כבר האריכתי הפעם, לכן אשים קנצי למילין. —

ה ע"ד הבקורת לתוארי המצבות. *)

כבוד הרב החכם וכו' מוה' אהרן חלק הכבוד (עהרענטהייל) נ"י חלק מכבודו גם לי בהראותו בהמגיד (שנה ששית גליון 15) כי ישים עינו למאמרי במכ"ע הנזכר, ויסכים לדברי אשר דברתי בגליון 10 על אודות המצבות. והנה תקנת הרב הנזכר להשים בקורת (צענזור) לתוארי ושבחי המתים בטרם בצור יחצבון אם כי כוונת התקנה רצוי', לא תעשה פרי המבוקש. יען גבאי החברה הקדושה או המבקר לא יאבה או לא יכול להכיר את קרובי המת הנאנחים על אבותיהם או קרוביהם אשר הלכו מאתם ולא ישובו, וכי יובא מכתב התוארים אל המבקר, בעל כרחו ירכין בראשו לאמר טוב הדבר, אם כי לבבו לא כן יחשוב, כאשר גם הסופר יכתוב לרוב מכתבים כאלה בלב ולב, ובנפשי אחזה זאת, ומה לסופר ולצרה הזאת להכאיב לב אנשים לא שונאים לו מתמול שלשום. — את אשר חזיתי אספרה, פעמים רבות הייתי בחצר הקברים לנוצרים פה קראקא, וראיתי ציוני קברי חכמים גדולים, ועל שכמם היתה המשרה בעת גליל קראקא הי' פלך חפשי, ולא קראתי כל תואר ושבח בציונים, אף לא התואר פאן (Pan) **), רק שמם ושם משפחתם ושני חייהם ומשמרת כהונתם (איהר אמט), ולפעמים נמצא מאמר מליצי קצר בלשון הנזכרת או בלשון לאטינית, לדוגמא: „העוברים יתפללו בעד נשמתו". — ונודע דברי חכז"ל על הכתובים, כמשפטי הגוים עשיתם, וכמשפטי הגוים לא עשיתם.

---

*) המגיד, שנה ששית גליון 18, והוספה לגליון 9 שנה י"א, ועוד הוספתי עתה איזה דברים.

**) אדון, בלשון פולאכית.

שפתים ישק משיבי דברים נכוחים ונכונים כאור היום, המה רבותינו הקדושים זכרונם לברכה נלא. —

וידוע כי בימים העתיקים הי' בארץ מצרים משפט המתים (טאדטענגעריכט), כי במות איש אחד, ישב בית דין של ארבעים איש כשאית למשפט להעביר תחת שבט הבקורת את מעשיו אשר עשה בימי חלדו, לדעת אם הטיב דרכו או נמצא בו עולתה, ועל פי המשפט אשר חרצו, אם לשבט או לחסד, חלקו לו מנהגי הכבוד בעת לקבורת הנבל. אולם זאת היתה בימי עלומי התבל, בעוד לא כביר נתקו האנשים מחיק הטבע הורתם, גבר במסלתו הלך כאשר רצתה נפשו, וכל מפעלותיהם כטובות כרעות ממקור התפעלות רוחם נבעה, אולם עתה בסבך עניני איש ואיש ביחוסים שונים אשר יהפכוהו לכונן על פיהם את צעדיו, מי יודע פשר דבר לשקול כל מעשי איש בפלס האמת לבל יצא משפט מעוקל.

וגם חכז"ל הזהירו מאוד מלבייש איש ברבים, ואמרו: ישליך אדם לתוך כבשן האש וכו', ומה גם לספר אחר מטת הנפטרים. ולא תהי' כזאת בישראל, לשפוט את מעשי איש בתבל הזאת בעת יתן דין וחשבון בבית דין של מעלה. וגם כל הענין הזה איננו שום ליסד בעבירו בקורת, כי כל מכתבי המצבות המה מטבע שפסלתה המדינה, ורק מנהג (מאָדע) בעלמא. כאשר הורני הנסיון, כי גם אנשים אשר מליצה ושיר לזרא באפם, ומושך בשבט סופר כקוץ מכאיב בעיניהם, גם המה ישתדלו לחרות על מצבות קרוביהם שירים בחרוזים כקול הסירים, ושם המת נרמז בראש תיבות חרוזי השיר, אשר הוא כראש ולענה. —

ופליאה דעת ממני, מה תועיל הבקורת, הלא ערבכם ערבא צריך, ומי לידנו יתקע, כי בכל המקומות ובכל הזמנים ימצא איש כאין עושה מלאכתו מלאכת הבקורת באמונה, פעם יחפה על בת אהיתו ופעם יחפא דברים על משפחת שונאיו. ותעודות הספרים ועטרת המורנו אשר תנות היום גם על ראש האספסוף ועל ראש הבורים, ושני הדברים האלה המה ביד רבני הקהלות, יתנו עדיהם כי כל אדם כוזב. — הסופר בערנע יספר, כי איש נכרי בא לעיר מינכען עליו למלאות בתשובות ובמענות את כל השאלות החרותות על הגליון הגדול אשר יתן לו מאת הפאליציא, לאמר, מאין באת ולאן אתה הולך ומה מלאכתך וכו'. והבא לעיר פאריז לא ידע מכל זאת, וכי ישאלני נוכל אחד — יאמר בערנע —, לאמר: אנה יהיו פני מיעדות להגליח בכלי חמסי? אענה אמרים לו: למינכען תשים פעמיך, כי שם יש שכר לפעולתך.

ו הסרת התלונות מעל ספרי קורות העולם. *)

כמו פולח ובוקע בתעלת ברכת מים, כל אשר יוסיף לחפור יוסיף לקרוא לה רחובות, לאמר כי עתה הרחיבה ידי לשאוב מים בששון עד בלי די, כן תרבינה הרעפות תועלות ספר דברי הימים, ותארכנה דליותיהן לעיני החוקר המתבונן במו. בעל ספר צמח דוד מנה וספר בהקדמתו לחלק השני בספרו הנזכר עשר תועלות לבני ישראל בקריאת ספר הקורות אשר קרו לעמים אחרים, אבל לא שאב את תעלת התועלות עד היסוד בה, ועוד השאיר לבאים אחריו לדלות פניני הטובות אחרים הצפונים בנהר דעת התולדה. וגם אנכי מצאתי ראיתי תועלת אחת, וגדולה היא אלי.

הן על זאת יתמיה איש מבית יעקב, כי עם ישראל, תחת להיות גוי אחד בארץ בתכלית האחדות, והרמון דתו יהי' בנוי לתלפיות תל שהכל בדרך אחד אליו פונים, נחלק לכתות מכתות שונות אשר כרחוק מזרח ממערב רחקה אשה מעל אחותה, ורבה משטמה ביניהן, ובראותו כי העמים אשר סביבותנו ילכו אחוזי יד יחד ופה אל פה ישקו, יחשוב כי רוח אחד לכולם לשבת בשלום ובשלוה יחדו תחת צל אמונה אחת, וישא רוחו בקרבו על העדר האחדות השורר בתוכנו, לאמר מדוע נפלינו מכל העמים אשר אין צוחה ואין פרץ ברחובותם, על דבר דתם ואמונתם. אולם הקורא בספר הקורות ידע כי פרוד הדעות איננו מורשה לבני יעקב לבד, אכן הוא דבר טבעי לכל בני חלוף, ואין גוי ואין לאום אשר לא יפרד למפלגות בעבודתו לאלהיו, ולא בלבד כי על דבר הענינים המדיניים ריבות ומדנים כל היום בעמים, אכן פעמים רבות גם דתם היא סבה לסכסך אנשי גוי ויושבי ממלכה אחת לתת חרב איש ברעהו. דרשו מעל ספר התולדה וקראו מה קרה מעת קם לוטהער להרוס ולבנות בדת הנוצרית וליסד כתה חדשה באמונה הזאת. אי' סופר ואי' מונה את המון חללי האנשים אשר נפלו במלחמות אמונתם. מי נתן את הארץ לחרבה ולשממה ותושבי' לחרב ולאבדון בימי מלחמת שלשים שנה, ומי הסב את הרצח הנורא בליל בארטהאלאמיוס בצרפת, הלא מריבות דתם.

והנה לא להגדיל פאר ושבח חכמת התולדה מגמתי הפעם, תועלותי' עצמו מספר ונודעות כשמש בצהרים, ומה יתן כי נוסיף לה עוד מעלת תועלת אחת, אבל למען יהיו לי דברי אלה לכסות עינים על איזה תולדות וקורות אשר הבאתי בספרי קורות העולם באתי עתה. אהה! רבת שבעה לה נפשי עמל וכעס בעת יצא ספרי

---

*) המגיד שנה שביעית גליון 4.

לאיר ומפני המתחסדים אשר נתנו עלי בקולם לאמר ראו הביא לנו איש עברי ספר והספר בו גם מענינים הנוגעים לאמונה לא לנו.
הן מלבד כי המעתיק ספר קורות העמים וספרי העמים לא יכול לדלג בין האמרים, ולהניח חריץ (ליקקע) גדול, בעזיבת הענינים הנוגעים לאמונתם, והמה הסבו השתנות גדולות בתבל ארצה, וגם בעל נאוה דוד הביאם בספרו, מלבד זאת, ענה בי קורא יקר !
במה נתתי חלילה מכשול בהודעות הקורות האלה? הלא ריבות ומדנים ומלחמות תכופות בהרג ואבדן יתנו יקר לבעליהן? וספרי העמים יגידו בפה מלא ולא יבושו, כי מפעלות הספרדים במעקסיקא ומעשי טעגעל והיינריך השמיני מלך ענגלאנד לא לכבוד יחשב, אבל אין שכחה ואין משוא פנים לפני התולדה. בוחן כליות ולב ! לפניך נגלו כל עשתונות גבר, וגם העולה על רעיוני בעת כתבתי הענינים הנזכרים אתה ידעת ! —

ויען החלותי להראות את תומת ספרי, אמרתי לגולל מעלי גם חטאת אחרת אשר העמיסו עלי קוראים רבים. בעת עזב חבורי חלק ראשון את המעקה (פרעססע) שמעתי אחרי קול רעש גדול, כי נטעתי זמורת זר בגן כרם שפתנו, באמרם כי השערת סופרי העמים כי הי' נעלם מהאנשים הראשונים להוציא אש להאיר ולזרוע זרע בחיק האדמה. תתנגד לדעת תורתנו הקדושה. ועל זאת אענה: אף אם איזה מאמרים במדרשים יורו כי האדם הראשון ידע בכל מלאכה וחרושת המעשה, הן נודע מאמר חכז"ל: אין למדין מהאגדה. אבל פשטות הכתובים תוכיח להשערת חכמי העמים. כי מקרא מלא דבר הכתוב: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. ואחרי חטא עץ הדעת כתוב: ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות. ומדוע לא התעטפו בבגדי משי בעדי עדים כאשר אנחנו עושים היום.
ובפסוק הזה העיר הראב"ע: והמבקשים מחט מהבילים כי בעץ דק יעשו נרכם. וחכמי העמים יאמרו כי תורתנו הקדושה היתה להם למקור לשאוב ממנו ההשערה הנזכרת. והלא עינינו רואות כי כל הידיעות וכל המלאכות אך לאט לאט תמצאנה לרגל העת. כמה יגיעות יגע האדם לפני עשרים שנה טרם יכול להבעיר את קנה מקטרתו (פפייפע), בידו השמאלית החזיק באבן קשה ועלי' ספוג, ובידו הימנית הכה פעמים רבות בפלד (שטאהל) על האבן עד יצא ניצוץ אש ויגע בספוג, ובימינו האלה אך ינוע אדם על הכותל את ראש עץ דק המשוח בחומר אשי (פייערשטאן) ויהי אור. וכפי הנראה מספר נודע ביהודה הי' הכלי מחסה ממטר (רעגענשירם) דבר חדש בימיו לא נודע לפנים. ועתה אם ד' נתן חכמה לאבינו הראשון לדעת בכל מלאכה ובכל חרושת המעשה, היד ד' תקצר להורות לו גם המכונה

להגיע בכח הקיטור עגלות עמוסות רבות ולרוץ עמה חיש קל על מסלת הברזל, ומדוע לא גלה אדון התולדות לאנשים הקדמונים חכמת הודעת דבר כרגע למרחקים (טעלעגראף) בכח העלעקטריציטעט והמאגנעטיסמוס? אם לא כי נאמר אשר הקדמונים ידעו מכל זאת ושכחו וחזרו האחרונים ותקנום, והדבר הזה רחוק מהדעת. אבל השכל הישר ישפוט, כי ד' ברא את האדם להוליד ולהמציא בתבונתו כל הדברים לצרכו ולהנאתו, ולהשלימם על יד במרוצת הזמן, וגם אנחנו לא באנו עוד אל המטרה כאשר יעיד הנסיון כי תרבינה ותעלינה הידיעות והמלאכות יום יום חדשות לבקרים. *) ואין התנגדות בין התורה הקדושה ובין השכל הישר, כי כל דברי' ישרים למוצאי דעת. — וראיתי ספר אחד ושמו „דורות עולמים", והוא העתקה ספר הקורות לבערנאוו, ועל הספר הזה הסכימו הרב מווארשויא והרב מקאליש, וגם הוא העתיק את כל הענינים האלה, ועוד הוסיף להעתיק פרק אחד מהתהוות כח הדיבור באדם אשר אנכי מנעתי מלהעתיקו. —

והנה אם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, המעתיק

---

*) לאט לאט יעלה האדם בסולם מוצב ארצה וראשו מגיע לגג הארמון, מדוע לא תדרוך רגליו בתחלה על השלבים העליונים? יען אז תמעד על השלבים התחתונים, כן יגיע מין האנושי בכללו אך במרוצת הזמן למרומי השלמות במדעים ובכל מלאכת מחשבת, לא בעבור כי רוח יתירה בנו מן אנשי הדורות הראשונים, על כן כביר מצאה ידינו בידיעות רמות ובהמצאות נשגבות לא שערום הקדמונים. אבותינו מעולם היו חכמים מחוכמים כמו אנחנו, אבל ימים ידברו ורוב נסיונות יפענחו לפונות. ומה מאוד נפלאתי בקראו בספר המפתח מאת החכם ה' שאלקעם מה שהעיר (וההערה הזאת כבר קדמו הגאון מוה' צבי חיות ז"ל בהגהותיו לש"ס) על מאמר חכז"ל במסכת יומא דף ל"ח! בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב אמרו שהי' נוטל ארבעה קולמסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ד' אותיות הי' כותבה בבת אחת, ולפי דעתו עשה בן קמצר מלאכתו בחכמת הדפוס, על כן אמרו עליו שם רשעים ירקב יען מנע טובה לעולם. וזה לשונו: „ובאמת אחרי התגלות זאת המלאכה הפשוטה קלת הערך כזאת שכלנו מהבין מדוע לא באו הראשונים על המצאה קלה כזאת„. אבל אם נשאל שאלות כאלה אין לדבר סוף. דכירנא כד הוינא טליא הוגד לי מהמצאה חדשה להעתיק (קאָפירען) אגרות חיש קל אשר לא נצטרך לזאת יד כותבת. ודמיתי כי המלאכה הזאת נעשתה במכונה בכלים מכלים שונים. ועתה כולנו ידענו כי המלאכה הזאת היא קלה ופשוטה עד מאוד, אם נרטיב מגלת ספר ונדבוק עלי' גליון נייר דק תשפיע המגלה את הכתב לשכנה הקרוב אלי'. — ומדוע לא באו הראשונים על המצאה פשוטה וקלה כזאת, יען עליהם הי' אז להמציא דברים אחרים. -- וכל המצאה היותר נשגבה נחשבה אחרי באתה לאור יומם לדבר קטון, כנודע לקורא תולדות קאלאמבוס ואת שאלתו הידועה: איך להעמיד ביצה על חודה. — אכן להחכם ה' שאלקעס אחזה בולמוס התשוקה (בלשון ספרו) להלביש את מאמרי אגדות בתלמוד במעטפות ובמחלצות אשר נעשו לפי טעם הדור הזה ולא שערום הקדמונים. —

מספרי העמים בידאי לא מלט מהילה פעם מתחת עטי איזו מלים הצריכים תיקון, כי לא מלאך מרום קרוץ מחומר, כי שיח וכי שיג לו, ועל הקוראים הישרים לדון אותו לכף זכות ולסלוח חטאי בשגגה. אכן רבים יתפאו עליו עונות וחטאים אשר אין שורש דבר נמצא בם. בפרק כ"ג בספרי, הוא הפרק המספר תולדות סאקראטעס היוני, כתבתי: „נפשו עלתה להתענג באור החיים'. והדבר הזה הי' לקוץ מכאיב בעיני הצדיקים בעיניהם. אולם הגאון מוה' ברוך ייטלים ז"ל הביא במאמרו הנכבד „עלה לתרופה" (בראש ספר שער המלך) דברי חכז"ל: חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא ומני סאקראטעס וחבריו. ור"ש בלאך ז"ל כתב בכרם חמד ח"א, וז"ל: הרב ריקנאטי ז"ל כתב בפ' בראשית ובפ' אחרי או חקת אשר רק קדמוני פילוסופי היונים כמו סאקראטעס ואפלאטון היו קרובים לארחי דמהימנותא אשר עליהם רמז הזוהר (פרשת פקודי) ע"הפ אשר לא עלה עלי' עול, דא היא מלכות יון דקריבן לארחא דמהימנותא.

וטרם אשים עתה קנצי למלים, אספר עוד את אשר הורני הנסיון. בהיות פעם בעיר אחת בגאליציען, לקח מתחסד אחד את ספרי ויביאהו לקלויז, ומיד כאשר פתח אחד מהקהל את הספר היתה מהומה גדולה בקלויז, ודינו את הספר לשרפה יען נמצא בו אפיקורסית גדולה. וביום ההוא גדף איש אחד אותי ברחוב במעמד נשים ואנשים בורים, על דבר שכתוב בספר הזה, שמותר לקחת נשים רבות. ואם תרצה קורא יקר! לדעת את המקור להיתר הזה, קרא בפרק מ"ט בספרי, בפרק הזה תמצא תולדות מחמד (מאהמעד), ושם כתוב: יסוד דתו, אלהים וכו', למול את הבנים, ולקחת נשים רבות אין רע. — חי' בטוב, קורא הטוב! ולא תדע כל רע. רק זאת תדע הפעם, כי אנשים רבים יתנו דופי בספרים, יען בטרם פתחו את הספר היתה עינם ולבם להתגולל על המחבר. ואם חכז"ל אמרו: לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, תאמין להם, כי בלעדי יגיעה תמצא במהרה כל משאלותם. —

ז על דבר הרחבת שפת קודש. *)

הן שומה בפי עמים רבים, כי יכ"ע „המגיד" הוא כנהר יוצא מעדן להשקות את גן שפתנו הקדושה, לתת לה עדנה אחרי בלותה, ואם בעז"ה יאריך ימים על האדמה, יגדיל ויאדיר את לשוננו כפי היכולת האפשרי. וכדברים האלה קראתי לשמחת לבבי בסוף

*) המגיד שנה חמישית גליון 28.

המאמר (גליון 15, 16) מאת המליץ הר"ר אלכסנדר לאנגבאנק, באמרו, כי הוא (המגיד) הי' הראשון אשר החל לעסוק בשפת קדשנו בדברים מדיניים, ועי"ז פתח שער גדול להרחבת הלשון וכו'. — ויען הלותי לדבר ממכתב ה' לאנגבאנק אעיר על דבריו. בראשית דבריו (בנו' 15) יתאונן רע באזני המחברים על כי לא הביאו עוד את שפת עברית לתכלית השלמות, למען איש ואיש ימהר לכתוב בה כל מחשבותיו חיש קל בלי עמל ויגיע כבאחת הלשונות החיות. על זאת אענהו: תודה כפולה ומכופלת עלינו להקריב לסופרים חלף יגיעם ועמלם הרב להפיץ הדעת בין אחינו, ולבנות ולנטוע באדמת שפתנו החמודה אשר היתה בתה ושממה זה כמה, ועתה כרם חמד יקרא לה, וכל אוהבי' ישמחו בראותם כי נרחבו גבולותי' ויתענגו על הוד יפי' ותפארתה. ואם עוד איננה כאחד מן הלשונות המקלחין שפע רב בלי עמל וטורח, לא במחברים האשם. התבונן נא קורא יקר! בדברי החכם בן זאב (בהקדמתו לספרו אוצר השרשים) באמרו: והלשון אשר תחדל להיות לשון מדברת ליונק הנעתק משדי אמו, אי אפשר להיותה שלמה עוד בפי הקונה אותה בלמוד בימי גדלו בכל עניני' וכו'. וכל דבריו אמת וצדק. ומה נמלצו לחכי דברי מליץ אחד על המושכים בשבט סופר בישראל „כל פנים נהפכו לירקון בעת ישב על המשבר וכו'". וראה גם את מכתב פריעדלענדער על אודות הדבר הזה להחכם המליץ ד-ר לעטעריס נ"י, (המכתב הזה הנהו באחד מספרי רמ"ל, ושם הספר לא אזכור עוד). הן שפת עברית נקטפה בימי נעורי', וזה כאלפים שנה חדל להיות לה אורח כלשונות המדברות, ולולא הותיר ד' לה שריד בכתבי קדשנו ובתלמוד ובמדרשים אבד זכרה היתה, ולזאת יודה כל משכיל אוהב אמת כי נדרש חסרון גדול ורוח להמציא חדשות (מיינען ערפינדעריטען גייסט) ועמל רב להביע בהשפה הקצרה והישנה הזאת את המושגים החדשים אשר נולדו במרוצת הזמן. והסופרים בלשוננו אשר ידעו לכלכל דבריהם במשפט, מעטים המה בכל עיר ועיר, וגם המה אך בכבדות ינהגו את קסתם, וגם להם הקצר מצע הלשון מהשתרע בה בכל הרעיונות אשר יעלו על לב איש. ולשוא יעמלו הבונים להשלימה כאחת משפות החיות, ועד נצח לא תעלה לה ארוכה כי תדמה ללשונות העמים אשר איש ואיש ימהר לדבר בה נחות.

ועל דבר תלונתו על המחברים על כי לא ישתמשו במלות הנמצאות בתלמוד ובמדרשים, על זאת אשיבהו: כי כפי אשר בינותי בספרים ראיתי, כי לא נמנעו כמעט כל גדולי המחברים מלהשתמש לפעמים במלות אשר אין יסודתם בכתבי הקודש, ומלבנות ומלהמציא שמות המקרה וגם שמות התוארים חדשים. ולולא זאת לא מצאנו

ידינו ורגלינו בשפה הזאת, כי אם ימנע הסופר מלהשתמש בשם „ההסתפקות" איך יצייר את תכונת האיש אשר איננו מזוללי בשר למו. ואם בדבר השירי רק רוח החזים דובר במחברים ומלתם על לשונם, בדבר הפשוטי יאסף אותם ההכרח לבקש מפלט בתלמוד ובמדרשים ולברוא שמות חדשים לדברים וענינים אשר לא ידעו מהם מקדם. וגם אנכי בעניי קראתי בספרי „קורות העולם" את „הבאריקאדען" בשם „חומות הרחובות" וכדומה לזאת הרבה. והספרים אשר מקרוב באו בעניני חכמה ומדע היו באמת סבה גדולה להרחבת הלשון, כי מי לא יודה אשר שפתנו אתנו היא עתה רחבת ידים מאה מונים מאשר היתה בשנות המאה העברה. —

והנה דברי ה' לאנגנאנק בגליון 16 מצאתי טובים ונכוחים, כי נכון הדבר להעשיר את כרם הליטעראטור העברית בספרי חכמה מכל ענפי וסעיפי עץ הדעת, כמו בחכמת הטבע והנדסה ודומיהם, גם הבעללעטריסטיק והנאוועליסטיק יתנו שמה ריחם. אולם ת"ל לא אלמן ישראל מספרי תושי' בענינים מענינים שונים, ולדוגמא אזכיר את הספרים: ספר הברית, ראשית למודים, שבילי עולם, למודי הטבע וכו'. והרוב מבעלי אסופות אלה יען הפיצו מעינות חכמתם חוצה סבבו גם היום בחוצות העברים להשתחוות לאגורת כסף על פתחי נדיבים, ולולא זאת לא הושב להם כסף הוצאות הדפוס. והי' כי יפלא בעיני אנשים על עשות ספרים -- ספרי חכמה — מעט בשפה העברי' גם בעיני יפלא כי הספרים המעטים האלה זכו לצאת לאור, אם כמו הרה תחיל תזעק בחבלי' צעק כל אחד מהמחברים בעת ישב על המשבר: למה זה אנכי! יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק, האיש אשר חנן ד' אותו בחכמה ובדעת רוח התושי' פועם בו להשפיע מטוב תבונתו לזולתו, וזה כשלש שנים בעת עברתי דרך העיר . . . קראני החכם וכו' . . . ספר אחד אשר חבר בחכמת הבעללעטריסטיק ונפשו כלתה להפיצו בישראל ביד הדפוס, ובודאי הי' מפעל הסופר היקר הזה לשמחת כל אוהבי שפתנו, ומדוע גם היום עוד לא נדפס הספר? תשיב אתה אם איש תבונות הנך! ומה נמלצו לחכי אמרות הכותב תולדות ר"ש בלאך (כוכבי יצחק, מחברת שמינית) על אודות התלאות אשר ימצא מחבר עברי אם יהין להביא את דבריו תחת המעקה. ור"ש בלאך ז"ל התאונן בעצמו (במכתבו בכרם חמד) כי שבעה ברעות נפשו בעת טלטל עצמו טלטלה גבר למכור את ספריו. והי' כי ישאלני איש, מדוע לא יתנו המחברים את ספריהם למדפיסים אשר ידפיסו אותם על הוצאותיהם, כאשר יעשו מחברי העמים? אשיבהו: קח אתך ספר חכמה בכתב יד אשר חברת, תמסרהו למדפיס אחד ותדע אם יאבה להדפיסהו חנם. —

לכן, אתם אוהבי שפת עבר בכל נפשכם ובכל מאודכם! אל תעירו ואל תעוררו בלבות המחברים את התשוקה להקריב דבריהם על מזבח הדפוס, טרם ידעתם את רוח העם, הם יתיגעו ויסעדו את מפעלי המודע ואם לא. ידידי החכם הר"ר נפתלי קעללער הודיע לי פעם במכתב, כי כתבו אליו מעיר פרעמישלא כי הספר קורות העולם הוא לתועלת, ונפשם תכסוף לראות גם את החלק השני ימלא לחיי עולם. ובאחרית תמוה בושו כי בטחו על אפיקי נחלים אשר בתמוז נדעכו ממקומם, כן באתי עד פרעמישלא יחפר. ולא יאמין כי הספר את שברון לבי מדי עברתי דרך העיר הזאת (בשובי לביתי מלבוב אשר שמה הדפסתי ספרי) בחורף העבר עם ספרי חלק שני. ואת בת אל חי, שפה עברי'! גם אנכי אהבתיך בכל נפשי ובכל מאודי, נתמתי את מעודי, באמרותיך הנעימות והיקרות השתעשעתי ואבליגה על קשי ימי, אבל כאשר יקרת בעיני כן יכמרו נחומי על בניך וסופריך, כי אין חכם כבעל הנסיון. —

~~~

ח ברכת משה. *)

אחרי כי עברו הימים מועט בהם בשמחה, ימים הקשים אשר בתוחלת ד' עלינו יהפך במהרה לששון, חלף הלך לו לחץ לבבי בליף נועם תנחומות החוזה: נחמו נחמו עמי! לבשה רוח חדוה ומשוש את כל יושבי עירנו קראקא לקול הבשורה אשר נשמע בארצנו, כי השר וכו' מוה' משה מאנטעפיארע שליט"א יעבור דרך עירנו בנסעו הפעם לעזרת אחיו בארצות האוריענט. לשוא יעמול עט סופר לתאר את רגשות העונג אשר עברו על גדות לבבנו בתקותנו כי נזכה גם אנחנו להביט בהדר פני משה אשר תהלתו מלאה הארץ. ראשי עדתנו עשו הכנות רבה לקדם את פני השר בכבוד רב ולהראות לו את האהבה ותודה כאשר יאתה. וישלחו את דבריהם ביד הטעלעגראף לברלין וגם לווינא לדעת את בואו לנכון. האומנם תקותנו נשארה מעל, כי השר נסע דרך העיר פעסט למחוז חפצו, אולם נשים מבטחנו באלקי ישענו, כי תערב לפניו עתירתנו, בתוך תפלת כל בני ישראל, כי חפץ ד' ביד השר יצלח, ועמלו לא ישוב ריקם, בימיו ובימינו יושע ישראל תשועת עולמים. — ואלה דברי הספר אשר ערכו ראשי עדתנו לקדם בו את השר שליט"א:

*) המגיד שנת אחת עשרה גליון 34.
~~~

אל כבוד אדוננו, מרים כבודנו, מגדיל ישועת עמנו,
יקר בעמו ויחיד בדורו, השר הצדיק הנפסר הישיש
וכו' מוה' משה מאנטאפיארע שליט"א.

ביום נקדש פניך, צפירת תפארת ישורון! נודה שמך דגול בנפלאות צדקות מעשיך! הן על כל אומר ישבח הגדלת רוממות הליכות חסדיך בקודש. נפלאים מעשי טובותיך העליונים אשר אין ערוך אליהם. ממזרח שמש עד מבואו תיקד בלבות כל זרע יעקב שלהבת הברכה, על מזבח נפשות כל בית ישראל מוקטר קטורת התודה, לך נאדר ברבבות מטיבי משפחת האדם. זכרון מפעלותיך הנשגבות יזהיר כזוהר הרקיע בספר הקורות עד בלתי שמים. נפשנו יודעת מאד כי קצרו שפתנו להביע תודה לאיש מורם כמוך אשר הדומי' תהלתו. אולם מעת הבשורה פרשה לה כנפים, כי נועדך הפעם לצאת לישע אחיך בארץ האמעריקען ומשם מרכבות כבודך בהדר גאון הידך דרך עירנו קראקא, מני אז תערוג נפשנו במאד מאד לשבוע שובע שמחות בעינינו ראות פניך כראות פני אלקים, וכהמות ים לגליו ירעשו בקרבנו רגשות ברכה ותודה לאיש יגדיל חסדו באין כמוהו, כי גם בימי שיבתו יעזוב ארמון כבודו לקום לעזרת בני עמו במרחקים, ולהשביח שאון רגשות מזמותינו עתה באנו לברך אותך ואת רעיך אנשי מופת הנלוים אתך בדרך הקודש הזה, לברך אתכם בשם ד' צבאות: יהי נועם ד' עליך, והחפץ הטוב בידך יצלח להצמיח ישועה לבני ישראל האומללים המצפים לעזרתך, ותשוב לנות צדקך לחיים ולשלום, ומעוטר בנזר תהלת עולם, ובחסד עליון יאריכו ימיך ושנותיך בנעימים, לחזות בטובת בית ישראל כל הימים.

זאת תפלת עבדיך, ראשי עדת בני ישראל בקראקא דורשי שלומך, המשתחוים בכניעה לפני יקרת פני כבודך.

ט חנוך לנער על פי דרכו. *)

אמר החכם: הפליאה היותר גדולה מכולן היא שהנפלאות הטבעיות והאמתיות המתהוות בכל יום ובכל רגע אינן נפלאות בעינינו כלל, ואנחנו כילדים אשר לא יתפלאו כי אם על החדוש והבלתי מורגל. ע"כ. (באור לתהלים קל"ו). והננו רואים כי אור נר קטן ירדוף חשכת סוהר ואימה, ואין מי יתפלא על זאת, ורק אז יתפלא בראותו

*) המגיד שנה עשירית גליון 16.

בפעם הראשון את הקיטור בוער באש (גאזבעלייכטונג), עט סופר ירשום בהרף עין כל מחשבות ומזימות אנוש עלי לוח, והפלא ופלא כי לא יאמרו לזאת הפלא ופלא כאשר יאירו לחוט ברזל היבשר עדי ארגיעה למרחקים. הסבה לכל זאת היא, כי נפש האדם טבועה במגולת ההרגל בדברים אשר הסכין לראות או לעשות מנעוריו, ולא ישים עוד לבו עליהם. ובעבור זאת אמרו חכז"ל שבשתא כיון דעל על, כי ההרגל על כל דבר שלטון, ואחריו כל אדם ימשוך, ואף אם אתו תלין משוגתו לא יתבונן. ואחרי הדברים והאמת האלה, לא יפלא בעיניך, קורא משכיל! הדבר אשר אגיד לך ואשר הורני הנסיון, כי אנשים רבים, אף אם המה יודעי ספר וגם תופשי התורה לא ידעו לפרש את התפלות שאומרים בכל יום. ועל פי האמור למעלה נכון הדבר מאוד, כי אך ידע הנער קרוא ומקרא, ובטרם יבין מה שידבר בשפת עברית, ימלל בשפתיו כל סדר התפלות במלות אנשים מלומדה, וכאשר יגדל יתגלגלו הדברים מפיו כשפך הקמח מפי הרחים באין דעת ובאין תבונה, ושיטפא דלישנא נקיט, ולא ישים פעם על לבו להבין מה שמוציא בשפתיו. — שאלתי לאנשים רבים לבאר לי את הפסוק: יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן, ושאלתי אותם איך יתכן לאמר כי העליון יתלונן בצל שדי? ולא ידעו לענות, כי נעלם מהם אשר כוונת הפסוק היא על הצדיק, לאמר, אתה הצדיק היושב בסתר עליון וכו', ובעבור זאת לא ידעו לפרש את כל המזמור הזה, וביחוד את הפסוק: כי אתה ד' מחסי וכו'', כידוע לכל הקורא את המזמור הזה בשום שכל ומפורש. וגם שאלתי לאנשים רבים, מדוע כתוב: נברכה לפני ד' עושנו תחת שצריך להאמר, נברכה את ד' ביחס הפעול? ונאלמו דומי', וכאשר אמרתי כי תיבת „נברכה" היא מלשון ויברך את הגמלים, גם הראיתי להם כן בפרוש רש"י, נפקחו עיניהם לדעת כי עד עתה בחשכה התהלכו בבאור הפסוק הזה, ורק אז ענו אמן. — וכהנה וכהנה ימצאו מאמרים רבים בסדר התפלות אשר שגורים המה בפי המתפללים, והכונה רחוקה מכליותיהם. — קראתי למאהבי, שלמים וכן רבים, ובהם גם מופלגי תורה, לאמר, פתרו נא לי חידת המאמר הסתום: „לרבוי פדרים יחל בהתקרב בבית זבח" (בפזמון, בת עמי לא תחשה שאומרים בסליחות לערב ראש חודש הנקראים סדר יום כפור קטן), ועל דברתי! כי פותר אחד בכל אלה לא מצאתי. אבל להבין את המאמר הזה עלינו לבאר את כל הפזמון. ולפענ"ד כך הוא: הן אופני הרמזי הפזמון הזה יסבו על מאמר חכז"ל, התפלות אבות תקנום, ותפלות כנגד קרבנות תקנום, אברהם תקן תפלת שחרית כנגד תמיד של שחרית, יצחק תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, יעקב תפלת ערבית כנגד פדרים ואברים שלא נתאכלו כל הלילה.

ועתה יופיע אור הכוונה כשמש בצהרים. — נשיא אלהים הגאון ראש גירים (אברהם) השכים שחר וזמן (תפלת שחרית), במקום תמיד מזמין (מזמין הוא מלשון הזמנה, והכוונה כי הזמין במקום תמיד של שחרית). יחידו למאה נתן (יצחק), לפנות ערב חנן (מנחה), כאיש לקח מלא חפניו (תמיד של בין הערבים). מפלל ישב אהל (יעקב), לרבוי פדרים יחל וכו', תפלת ערבית כנגד פדרים ואברים שלא נתאכלו כל הלילה, וזאת הכוונה בהתקרב בבית זבח, דהיינו אם התקרבו בבית זבח פדרים רבים עד שלא יכלו להתאכל כולם. —

והנה זה רבות בשנים, בראותי המסלה הזאת תחת ידינו, נתתי אל לבי לעמול לתועלת אחי, ולפרש ולבאר את כל סדר התפלות מהחל ועד כלה. ואחרי התבוננתי נחמתי, כי שויתי נגד עיני מאמר החכם: דור דעה לפי ספרו יהולל איש, ודור תהפוכות לפי איש יהולל ספרו. וזולת זאת ת"ל לא אלמן ישראל מסידורי תפלות אשר מקצתם מבארים ומפרשים, כמו הסידור מאת ר"י עמדין והסידור מאת ר"ש גאנצפריד, וכאשר לא הועילו החבורים האלה בתקנתם בפרשם את מקצת התפלות, כי המזמורים שאמורים בפסוקי דזמרה בשבת ומזמורי ההלל ובדומה היה עוד כספר החתום לרוב המתפללים, כן לריק יהי' עמל המחבר לפרש ולבאר את כל סדר התפלות. — לו עמי שומע לי (ואשרי הדור שהגדולים שומעים לשפל ונדכא כמוני) נכון הדבר לתקן, כי הילדים ילמדו בקטנותם בבית הספר את סדר התפלות בשום שכל מפורש. הן ספרי תנ"ך עם מפרשיהם וגם ספרי השרשים מצוים עתה ביד כל איש, ולא כבד הדבר לפני המורים להבין את כל סדר התפלות את כל ונכוחת. — אולם למה לתהו והבל נשחית דברינו הנכוחים, קול קורא במדבר, איש לבצעו מקצהו, ומי יחוש להיטיב את מצב החנוך כפי צורך הזמן והמקום (ראה מה שכתבנו על זאת בהמגיד שנה עשירית גליון 45). גם לבנו נשבר בקרבנו בראותנו כי חכמת הדקדוק מונחת בקרן זוית, ויקר למצוא איש אחד מאלף אשר ידע את ראשי כללי החכמה הזאת. ואם תשאל לאחד מבני תורה, מה בין קמץ גדול לקמץ חטף אשר הוא תולדת החולם, יענה אמרים לך כאשר יענה הגלם. מה צדקו בענין הזה דברי החכם ר"ל בן זאב: המאמין כי יסופר לולא החוש יעיד על זאת. ולמה נכביר חנם אמרים לא לעזר ולא להועיל, והמשכיל בעת הזאת ידום. —

ז' על מות רי"מ זקש בברלין. *)

ראיתי חבל מכתבי עתי לבני ישראל ישאו קינה על כי שר וגדול

---

*) המגיד שנה שמינית גליון 15.

נפל בישראל, חותם תכנית מלא תורה וחכמה ויראה וכליל יופי', היא כבוד הרב החכם הדרשן המפואר מוה' יחיאל מיכל זקש ז"ל בברלין. ויען תעודת מכ"ע „המגיד" היא להרים קרן שפתנו הקדושה, ומראוי להעיר בו, כי גם מהשפה היקרה הזאת אבד במיתת הנ"ל אחד משרידי' ומסופרי' המהירים. אם כי החכם זקש ז"ל נמנה בין החכמים הגדולים בארץ אשכנז אשר בלשון הארץ ישגו לבטא ולהורות בה על ספר מזימות תבונתם, גם ידו רב לו להביע צחות בלשון עברית, כאשר ידבר סופר משכיל בלשונות החיות והמהלכות. וכל הקורא את מאמרו היקר בכרם חמד חלק שביעי צד 164 יודה לדברי כי עליו ראוי לחרוז המשפט אשר חרז החכם והמבקר הגדול ד-ר גרעטץ (קורות היהודים חלק שביעי צד 257) על הרב דון ווידאל המאירי בעהמ"ח ספר בית הבחירה, כי כלכל דבריו במשפט, במדה ובמשקל, לא העדיף ולא המעיט, ודעת שפתיו ברור מללו דבר דבר על אפניו לקלוע אל מרכז הענין בלי להחטיא. ובזאת נעלה הי' (דון ווידאל) מכל חכמי דורו אשר עפו בספריהם על כנפי דמיונות אין קץ, ערב רב בלשונותם מהפסוקים אשר לקטו כפי העולה על רוחם מספרי נביאים שונים, והקורא ילאה בלהג הרבה יגיעת בשר טרם ישיג רעיון אחד ממחשבות המחבר. והחכם המנוח ד-ר יאסט, אם כי הגדיל לעשות בעטו עט סופר מהיר בלשון אשכנזית, בבואו פעם לדבר בשפת עברית הראה לעין כל כי לא נסה. קרא נא מאמרו „מגלת מרדכי" במחברת „ציון", ומה ענה אותו הרב הגאון שי"ר (בכ"ח חלק ד'). יהי' יאסט לנו למופת לשפוט על רוב מבני גילו, ובאמת אין זאת לפחיתות כבודם, יען את שפת ארצם בחרו להיות להם היכלת, והיא רחבת ידים לפניהם, וגם אין קצר מלא העט מהשתרע בכל רעיונות ומושגים חדשים, ע"כ לשונם תמהר לדבר צחות, ובטרם יבוא חבל להם (כמו להסופר בלשוננו אשר יחיל יזעק בחבליו בהקשותו בלדתו) ימליטו ספרים מפז יקרים. ובהקדמה לספר בכורי העתים החדשים לשנת תר"ו הוכיח אחד בצדק, כי מהלשון אשר בה יכתבו סופרי ישראל את חבוריהם נוכל לשפוט על מצב ההשכלה אשר בו יעמדו בני ישראל בארצם. ואם נראה כי יפיצו אור חכמתם בלשון העם היושבים בתוכו, כמו שעשו מאורינו הקדמונים רבינו סעדיה גאון, והרמב"ם ז"ל בימיהם בארץ ספרד, נדע כי ההשכלה עלתה שמה בעדת ישראל כפורחת. אולם בכל זאת יתנוסס הרב המנוח רי"מ זקש ז"ל להיות נמנה בין יחידי סגולה, אשר אם גם הוא גדלו מנעוריהם על ברכי לשון אשכנזית, ובה יכתבו רבי תורתם וחכמתם, יפה יטיפו לעם נועם לקחם ומוסרם, גם שוררים היום בשפת קודש, ומדברים בלשון עמם, עם אלקי אבריהם, כאחד מהסופרים הגדולים אנשי השם. — והנה מתכונות היקרות

אשר הי' להמונות ואשר יאירו נגד עיני הקורא את מאורו היקר בכרם חמד הנ"ל, הלא הוא ענות רוח, אהבת שלום והתאמצות לעמוד בפרץ נגד המשפילים את מלות המעשיות, מזאת לא אדבר מאומה, יען גם בלעדי יספדו לו חכמי דורנו, והמה ידעו יותר ממנו לספר בשבח ותהלת המנוח, ומה לאזוב קיר כמוני את ארזי הלבנון, רק באתי לעורר את לב קוראי המגיד, המה אוהבי ומוקירי שפתנו הקדושה, כי גם מספדה הזאת אבד אחד ממודעי חן יקרתה. ד' עפרו יחונן ונפשו בכל שדי תתלונן.

י"א הָשֵׁיב חורְפִינו דבר. *)

מודעת זאת לכל קוראי מכתבי עתי, כי בחבל גדול מארץ אונגארן לא נתנה האדמה את יבולה כפעם בפעם, ומושבי החבל ההוא שוממים עטופי רעב ומחסור. והממשלה הרוממה אשר עיני' פקוחות תמיד להחיש עזרה לכל כושל, תשלח פקידים שמה להתבונן על מצב הרעה, ולדעת את האופנים הטובים לעמוד בהם לימין האומללים ולהושיעם בעת צרתם. ובחלי חודש יאנואר בשנה הזאת — יסופר במכ"ע נייאלייט — בא פקיד אחד לגליל טארענטאל (טארענטאלער קאמיטאט) באונגארן, ויאספו אליו כל ראשי העיר, ויועץ אתם על אודות הבאת עזרה, ויאמר אליהם: רואה אנכי ממעלותיכם טובות ונכוחות, אבל השמרו לכם לבל תפלו בידי היהודים. הדברים האלה היו למורת רוח לכל הנלבבים שמה. ובצדק יתאונן מכתב עתי הנזכר לאמר, הן אין רע בעולם אשר לא יהי' גם טוב כרוך בעקבו, והטובה אשר תצמח מעת רעה, היא, כי תחבר במיתרי החמלה והאהבה כל מפלגות האנשים השונים זה מזה בדעותיהם ובאמונותיהם. ומדוע לא יהי' הפקיד הזה יודע בינה לעתים ולדעת מה הזמן דורש בגליל טארענטאל, כי כשבת אחים ישבו היהודים והנוצרים יחד לעזור איש את אחיו בכל אשר לאל ידו. ואנכי אבוא למלאות את דברי מכ"ע הנזכר, במשל הקדמוני: האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף? אם מנאהו בבני ישראל שולחים בעולתם ידיהם ועושי רמי', האם יאשים בעבור זאת את הכלל כולו. ומדוע לא ידע כי לא אלמן ישראל גם מאנשי אמת שונאי בצע, נושאים ונותנים באמונה, עושים עושר במשפט, דורשי שלום אחיהם כיהודים כנוצרים. ורואה אנכי את דברי הקדוש המאמר: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן. מה יעשה היהודי אשר סגרו לפניו כל שערי הכזינות ופקודות הממשלה,

*) המגיד שנה שמינית גליון 8.

ורק אל המסחר לבד עיניו תלויות. „המסחר והרמי' שני תאומי צבי'", שומה תמיד בפי ר"ש בלאך ז"ל. מה יעשה היהודי אם עולליו שואלים ללחם וידו ריקה. כן יאמרו המושלים, הרעב ישבר ברזל, ובכל זאת מי מנה את בני יעקב אשר יביאו טרף לביתם בכל עבודות קשות, ומספר את סוחרי ארץ בבני ישראל אשר יסחרו באמונה, ורק יען יחיו בהסתפקות או יען ברכת ד' מושלת ידם יראו טוב בעמלם. יקרא הפקיד הזה במכתבי עתים היומיים חדשים לבקרים את ההודעות מבתי המשפט (אויס דעם געריכטס זאאל) או יתבונן על ילדי יום וידע כי בכל הגוים ובכל הממלכות בכל המקומות ובכל הזמנים נמצאו נוכלים ורמאים, חומסים ושודדים באכזריות חמה גם רוצחי נפש בעבור כסף מאומה. ואף כי ביומינו האלה אשר צרכי האדם עלו למעלה ראש, והתשוקה למלאות את חפץ המותרות תקשיח את לבו משמוע בקול השופט בקרבו. אבל חלילה לדון מן הפרט על הכלל, ואין אחריות היחיד על העדה. הנפש החוטאת עונה תשא, וצדיק באמונתו יחי'. —

י"ב אל טורפי נפשם באפם. *)

העת הזאת הרת ענני סכסוכי ממלכת עסטרייך בממלכות פרייסען ואיטאליען, אשר יפילו אימה ופחד על יושבי הארץ לבל יתמלטו בזעם ברעש קרב ומלחמות, העת הזאת אשר בה המסחר ירד פלאים והעוני והמסכנות רבו למעלה ראש, בעת הזאת נשמעה גם זועה כי אנשים רבים יטרפו נפשם בכפם. יום ליום יביעו מכתבי עתים היומיים לאור בוויען מספר האנשים אשר בידיהם כרתו מיתרי ותקות חייהם. שני מורים גדולים בבתי הספר הגבוהים (פראָפעססאָרען) בעיר וויען ואחד מהם הי' נודע בשערים ושמו סטובענרויך וגם סוחרים גדולים ורבים עשו בעצמם את מלאכת בכור מות. אדם אחד בוויען ושמו טהומארא הסית את אשתו ושלשת נאצליו לשתות את כוס התרעלה, באמרו אליהם כי מי רפואה המה, אבל המים האלה מהולים היו בניאנקאלי אשר חללים רבים הפיל ביומינו אלה (ניאנקלי הוא חומר אשר ישתמשו בו בעלי הפאָטאָגראַפיע למלאכתם, וכעת עשה לו שם במלאכת הקטב), ואחרי כן שתה גם הוא ממים המאררים האלה, וארבעתם יחד נמצאו סרוחים על ערשותם פגרים מתים. ואם כי עשה טהומארא תחבולות למען יאמינו העם כי אשתו ושלשת נאצליו כרתו עמו הברית להשים בנפשם קץ לימי חייהם, אולם

*) המגיד שנה עשירית, הוספה לגליון 21.

נכרים דברי האוות השערת השופטים אשר העלו בראיות ובמופתים
על פי דרישה וחקירה בענין הזה, כי שהמוארה שחת רחמי אב,
וביענים במדבר התאכזר לעשות הרעה הנוראה הזאת. שופטי
הממשלה בעיר וויען יתקנו תקנות בענין מכירת הסמים הממיתים,
אבל התקנות האלה היה רק להכביד ומכשול, לבל יכשלו אנשים בסמים
האלה בשגגה, כי לעשיר בעד ריח המוות בחיים שוא שוקד שומר.
הן לא במאהנקהלי לבדו ממות האדם, הנה דרכים רבים למות תולאית,
זה ישליך נפשו דרך החלון ממעלע השלישי או הרביעי, זה ימולא בנהר
דהאניא קבר וזה יתלה עצמו על העץ. וגם אם יאמרו לסתום את
כל החלונות ולהחריב את מימי הדאנויא ולהכרית את כל העצים,
מי ישים אחור ממן המאבדים עצמם לדעת ומלקרוע בתער את גידי
בשרם או מלתקוע סכין בבטנם? — הסבה לשערורה המתועבה
הזאת, היא, מחלת זמננו להתעשר למראית עין, להעמיד הרמון
המיסחר על אדני תהו, רדיפת התענוגים והפזור הרב. למלאות
משאלות הלוקסוס ילוו להם כסף מידי אחרים, ובעת הנושה בא
לקחת יורידו את נפשם לשחת. והסבה הראשית היא חסרון האמונה.
הן מימי אז נאנחו אנשים רבים תחת סבל תלאות הזמן, ומטו את
שכמם לסבול בנפש דומי' את אשר גזרה ההשגחה העליונה, כי צדיק
באמונתו יחי' ובאמונתו מוצא נוחם על מרירת קשי יומו, אבל חסרון
האמונה אשר גבר בארץ, הביא אתו את הקרן.

יג. מה שהי' הוא שיהי'. יקרא דחיי. *)

הנה פניך זרע אדם מועדות? האם תרימה פעמיך לצעוד הלאה
לבמותי השלמות, או תעמוד על עמדך ומקומך בל תנוח? הן זקנת
באת בימים, יותר מחמשת אלפים ושש מאות שנה עברו עליך, ובכל
דעת ותבונה תבישה זקניתך את ילדותך. מה גדלו כעת מעשיך בכל
מפעלות תושי', העלית אבר כנשרים למרומי המדעים, הפלאת מזמותיך
בכל מלאכת מחשבת הפלא ופלא, בעת יקיצו ישני עפר ישתוממו לחזות
עזוז נוראות עלילותיך, ולא יאמינו לראות עיניהם ויהיו כחולמים.
אולם האם גם באחרית יוסר תוסיף ללכת הלאה בהוסיפך שנים על
שנים, התרב לעזוב תומם ושוד ברבות ימיך? לשאלה הזאת גדולים
חקרי לב. רבים יאמינו כי גם בענין הזה בישישים חכמה, ומתכונת
הפראות ושובבות בימי עלומי התבל ירומם מין האנושי לאט לאט
למרומי הכמום ומדות טובות. ויש אשר יחליטו כי אשר הי' הוא שיהי',

*) המגיד שנת י"ב גליון 3, והוספה לגליון 49 שנת י"ח.

זרע האדם לא היטיב ולא הרע את דרכו, ורק המנהג נשתנה. לפנים איש זרוע לו הארץ, וממנו משפטו יצא להכות עמיתו באגרוף רשע לעיני השמש, והיום ישימו על פניהם מסוה ובלב ולב ובשפת חלקות ימודו את אחיהם למדחפות. ותהי זאת נחמתנו לגזור אומר כי גם במסלת הצדק מגמת פני התבל קדימה, וכל זמן שמזקינה דעתה מיושבת עלי', והעולם נדון אחר רובו, ואין לדבר ראי' מן הפרט על הכלל כולו. אולם אל תבהל ברוחך לחשוב כי עתה צדק ושלום נשקו, תם חומס מן הארץ, אין צוחה ואין פרץ ברחובותינו, לא כן הדבר, עוד היום נראה חמס וריב בעיר, עוד יעטפו אנשים שית אכזריות למו לארוב לדם למען בצוע בצע. התשוקה למלאות משאלות המותרות אשר רבו למעלה ראש תתעה רבים ללכת בתהו לא דרך ולעשות זר מעשיהם. ולעוות הסדרים והתקונים לגונן על חיי איש ועל רכושו נמחו גם מנהגים רעים, ובראשם הלון ממאור לחוק הקארטי, לכלות במהרה הון האדם. ויהי כי יתעופף כבודם מהם יטה לב הותל למעשי שערוריות ותועבות נוראות. כל קורא במכתבי עתים יקרא יום יום מקרים נוראים תסמר עליהם שערת השומע. וגם אנכי קראתי במכ"ע „פרעססע„ היו"ל בוויען בגליון מיום 18 דעצעמבר 1867 כדברים האלה:

היום בבוקר בשעה הרביעית קרה מקרה נורא בבית המלון (צום גאָלדען קריין) בחלק העיר הנקרא (ווידען). לפני שלשה ימים בא הנה פקיד בעבודת הטעלעגראף בעיר באדענבאך ויסר לבית המלון הזה. גם אשתו ושלשת ילדיו מבן שנה ועד בן שש שנים וגם שתי נערות שפחות באו עמו. אשר תקוה לנחול פה ירושה גדולה בא הנה לוויען, אולם תוחלתו נכזבה ויתאונן בעבור זאת באזני אשתו. היום בבוקר בשעה הרביעית נשמע פתאום קול רעש קנה השרפה מהחדר אשר בו משפחת נעהרער ישנים ואחרי הרעש יללת תאני' נוראה, ותרץ שפחת נעהרער להחדר לדעת מה זאת, ויקפוץ נעהרער לקראתה ויכה באכזריות חמה בכלי ברזל על ראשה ותנוע ברעדה לאחרי' ותנס בחפזון. ויען השאון הולך וחזק מרגע לרגע רצו אנשי הבית ויפרצו בהחדר. ומי יוכל לתאר את בהלתם בראותם את ניקאלויס נעהרער ואשתו שוכבים בראש מגופן ארצה פגרים מתים, ושני ילדים מתבוססים בדמיהם במטותיהם וכל עוד נפשם בם. הרוצח נעהרער אחז בימינו כלי רובה בעל קנים הרבה. לפי הוכחת הדברים טרף חמת נעהרער בתחלה את נפש אשתו ואחרי כן את נפש שני ילדיו, ולנפשו ירה פעמים. הבן הבכור נפלט במאהיד וחייו תלואים מנגד. ימי נעהרער היו כארבעים שנה ואשתו כשלשים. היום סבבו אנשים למאות את בית המלון ויספרו זה לזה בפנים מפנים שונים את האסון

האיום הזה. פני החדר אשר בו הי' הרצח ישפכו אימה ורעד על כל הבא בתוכו ויסגרו דלתיו. ככלות הודעתנו נודיע עוד, כי להיות לו לכסף מוצא להוצאת הנסיעה לוויען הלוה לו נעהרער מאחת שפחותיו מאה וחמשים זהובי עסטרייך, וכבר אפס הכסף הזה אשר רכשה לה השפחה בזיעת אפה וביגיעת נפשה. ע"כ אשר העתקתי בקיצור מגליון הנ"ל. ועל פי האמור בענין הזה בגליונות הנדפסים אחרי כן נדע כי נעהרער הי' אחד מהמתעים ומשיאים עיני אנשים בנכליהם, והירושה אשר תפול בחבלו היתה רק מעשה ארג קורי בדיו והכסף אשר לכד ברמי' אבד בשחוק בוויסבאדען. אם בשחוק הקארטי או בשחוק אחר, אחת היא על כן אמרתי לשחוק מהולל. — והמקרה הזה איננו בודד בזמננו, ילדי יום יודיעו תמיד בארץ, הוה על הוה פרץ על פרץ. סוף דבר! העת אשר עלי' נבאו החוזים, כי בה בטח שאנן נשכונה, פרה ודוב יחדיו תרעינה, רחוקה היא ממי ימצאנה. —

ביומים האלה הגיעני מכתב מאיש אחד בגאליציען אשר בו יעץ אותי להודיע במכ"ע לאמר: „כל מושכי שבט סופר בישראל שלחו את הקינות אשר כתבתם על מות הרב . . . . ז"ל, ואדפיסם יחד בחוברת למזכרת (אלבום)." וימשכני בעבותות התקוה, כי בזאת אוכל לקבץ כסף למדי (אולי נעלם מאת הכותב הזה, כי כל מחבר ספר בישראל אחת דתו או כי ירקב ספרו או יחזיר עמו על הפתחים, כולי האי ואולי ישוב לו מחצית הוצאת הדפוס) ויבטיחני להיות בעוזרי הן באסוף הקינות והן במכירת הספרים. ועל זאת אשיב את אשר השבתי כבר לאיש אחר הדורש ממני דבר דומה לענין הזה: שבח אני בזאת את האנשים הנקראים חסידים, כי היום יתמכו ויסעדו בכל עוז את האנשים רצתה נפשם במו ובעודם בחיים חיתם, וכי ימות אחד מן הצדיקים לא יספדו ולא ישאו עליו נהי וקינה. לא כן אתם המשכילים בעיניכם, להיטיב את מלב דורשי טובת עמם בעודם מתהלכים עלי האדמה לא תשכילו. האנשים המקריבים את זמנם ואת בריאות גוום על מזבח התושי' יבלו ימיהם ברעה וביגון ואין איש שם על לב, ורק אחרי מותם כל בעלי השיר ינאו בשיר לכבודם. *) לכבוד מי? — אם לכבוד נוחי עדן או לכבוד עצמם

*) שאלו למוציאי לאור מכ"ע בלשון עברית ויגידו לכם כי במות אחד מהמשכילים ימהרו אליהם שירי קינות מכל העברים, עד כי אפס מקום להדפיס אף המקצת מהם. — אחרי מות החכם . . . . . נשא עליו ה' . . . . . קינה במכ"ע . . . ויקונן עליו בשיר ע"פ בקשת המוין. ובזמן קט אחרי כן הדפיס תולדות ידידו המנוח . . . . במכ"ע . . . . . ובמרוצת סיפורי התולדות שפך בוז ונאצות על החכם הנ"ל על דבר תביעת מעט כסף כמאה אשר הי' לו עליו משנים כבירים. בעוד הי'

להראות חריצת מוחם לחבר שיר אשר כל תיבותיו יתחילו באו"ת אחת על דרך בקשת המימי"ן, אם הי' שם המנוח „שלום“ יתחילו כולם באו"ת שי"ן, ואם הי' שמו „נפתלי“ יתחילו באות נון וכו'. שיר כזה נשגב הוא מאוד לעין בשר, בלשון אור לארבעה בשר, לראות דוב מרקד על מוטות, ומה כח מוחם לעשות אותותם אותות. ומיטב השיר טרחו ועמלו הוא משל בפי הכסילים. — אל תבכו למתים חפשי מתלאות התבל ואל תנודו למו, וגם אין עושים נפשות לצדיקים, מעשיהם הן זכרוניהם. בכו בכה להולכים בלא חמדה בתוך שאון תהפוכת מתי חלד. אך מה בלע בדמעותיכם, בדמעות עיניכם לא יושעו אומללים. שיתו לבכם לסעוד בפועל כפיכם דורשי חכמה ומפיצי תושי' בקרב אחיכם. כה עשו אבותינו, לא באומר שפתים כי אם במתת ידים תמכו בחורי חמד יושבי בשבת תחכמוני ויד מוריהם החזיקו להגדיל תורה ולהאדירה. ורק בזאת תמלאו חובתכם לתורה ולחכמה, סלה.

יד על דבר הספר צפנת פענח. *)

הידיעה הנקראת חכמת הנסתר או חכמת הקבלה החלה זה כחמש מאות שנה לפרוח בפרד"ס התורה, ולפני הימים ההם בסוד הסודות לא באה נפש חכמי התעודה, והנסתרות נסתרות מנגד עיניהם, כי לא ידעו מה היא. וגם בעת נצני הקבלה נראו בארץ, בהגלות נגלות ספר הזוהר, ומי האיש החפץ לדרוש בנשגבות ממנו, אמר האח חמותי ראיתי אור, רזי לי רזי להבין בדעת קדושים, הליכות אלהים בהוציאו כל יש ממקור האפס, ובחקר תהום טעמי מצותיו התהלך, גם אז לא הי' חזון הקבלה נפרץ, כבוד חכמת אלקים הסתר דבר, אך בני עלי' והמה מעטים אשר הקדישו כל ימיהם לעבודת ד', ואחרי אשר מלאו אסמי תבונתם בתורת הנגלה, דרשו בסתר אהלם בספרי הקבלה וקראו במו בהצנע, וזולת אלה המעטים יראו יתר תופשי התורה מגשת אל הקודש. אולם במרוצת הזמן ובסבת התפשטות מלאכת הדפוס, באו ספר הזוהר ויתר ספרי הקבלה ביד הכל, חכמת הנסתר מונחת בקרן זוית, החפץ ישגה באהבתה לעיני כל, הוסרה משוכתה והיתה מסלה הכבושה לרבים. ואם כי יש מגאוני ארץ אשר הניאו את בני דורם מהתעסקות בחכמת הנסתר,

---

החכם בחיים חיתו הי' כמחריש, רק אחרי מותו ואחרי כי הראה המקונן את עוזם כחו במלאכת השיר כאן ויגדל בכלימת עולם את שם האיש אשר ספדהו לפנים. אהה! אלה סופדיך ישראל! . —

*) המגיד שנה שביעית גליון 30, ופירוש הכתובים נמצא במכ"ע „המבשר“.

באמרם אין לך עסק בנסתרות, במה שהרשית התבונן, שערי תשובה לא ננעלו לפני המקובלים להוכיח כי בימינו אלה המה ימי עקבותא דמשיחא עיקר עבודת ד' הוא הלימוד בספרי המקובלים. וזה לשון בעל ספר מעין גנים: וכמלא כתוב בספר הקנה, ושבתם וראיתם בין צדיק וכו' בין עובד ד' לאשר לא עבדו, עובד ד' היינו העוסק בתלמוד ובזוהר לאשר לא עבדו היינו העוסק בתלמוד לבד. ובפרט בימינו אלה אחר התנוצצות אורות של עולם התיקון משנת של"ה ואילך ע"י אור שבעת הימים מרן האריז"ל הנסתרות לנו ולבנינו כמו הנגלות, עכ"ל. ותורת הקבלה הכתה שורש בקרב חלק גדול מבני ישראל, ותעש בדים ותשלח פארת לפעול פעולה חזקה במחשבותיהם ובסדר עבודתם לאלקים. לכן מי חכם יבין כי צורך גדול בימינו להעביר את התורה הזאת תחת שבט הבקורת, לחקור אחר מקור מחצבתה ואחרי מהותה ואחרי התולדות הרעות והטובות הבאות בעקבה. האמנם איזה חכמי זמננו, הנודעים בחקרי לבבם, דברו על הידיעה הזאת בהשכל ודעת בספריהם, אולם באו בקצרה ודבריהם לא יספיקו לרוות צמאון החפצים לדעת את הענין הזה באר היטב. לזאת קם והתעודד גבר חכם בעוז וכו' מוה' יצחק הכהן מיזיש נ"י לחבר ספר בלשון אשכנזית נקוב בשם: צ פ נ ת פ ע נ ח, כשמו כן הוא, כי הספר הזה יפענח צפוני מסתרי הקבלה, את מקור מחצבתה הערה, ויפיץ אור לדעת תוכן עניני', ויבוא במשפט על דרכי' על כל ונוכחת. החלק הראשון ממנו נדפס בוויען בשנת 1862, והחלק השני בקראקא 1863. — ולא אמנע מהעתיק הנהין אחד ממנו (חלק ראשון צד 59—60) למען הקוראים אשר לא ראו את הספר הזה, או לא ידעו שפת אשכנזית. —

והנה ענין הספר הביא את המחבר להציע שיטות (סיסטעמע) אמונות פילוסופי העמים הקדמונים, אשר חשבו את הסבה הראשונה או את העצם הקדמון לנעלה ונשגב מכל מושג אשר יעלה על לשון או רעיון אנוש, וירחיקו ממנו כל התחברות עם מה שחוצה לו, ולמצוא פשר דבר להתהוות הבריאה הכוללת, אחרי כי העצם הקדמון מרומם הוא מכל התחברות עם הדברים השפלים, הי' מההכרח לצייר להם עצם אחר הנאצל מעצם הקדמון, והיא מחשבת הסבה הראשונה (דער געדאנקע דער ערסטען אורזאכע). את העצם הנאצל הראשון קראה כל שיטה ושיטה בשם אחר, וממנו האצילו להם כחות רוחניים אחרים במדרגה אחר מדרגה עד התהוות החומר הראשון אשר ממנו נבנה הבריאה הכוללת. ובזאת היו מגשימים את המדות והתכונות, כמו: המחשבה, החסד והגבורה וכו'. לכן יאמר המחבר: לא כאלה חלק יעקב, בני ישראל יאמינו באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא

אחד יחיד ומיוחד בתכלית האחדות, הוא הסבה הראשונה והיא הבורא והוא המקים את כל היצירה והוא יודע ומביט את לפוני מחשבות חדרי לבב אנוש, הוא אשר הוציא את אבותינו מארץ מצרים וינחיל לנו על הר סיני חוקים ומשפטים צדיקים, ואשר ישלם לאיש ואיש כפעלו וכגמול צדקתו. לו לבדו ולא לזולתו ישא הישראלי את נפשו בשמחתו ובעת צר לו להקריב לו בפיו ובפועל ידיו זבחי רצון או לבקש חסד מלפניו. בעבור אמונת אחדות אלקים בתכלית האחדות נגרו נחלי דמי ישראל מפני חרב אכזריות רדיפת האמונה, ובעת הפיחו המומללים את נפשם היו דבריהם האחרונים: שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד!". —

המלאכים אשר נמצאו בכתבי קדשנו ובתלמוד, בין לדעת החוקרים כי המה דמיון וציור לכחות אלקים, בין לדעת ההמון כי המה ברואים עצמיים נפרדים, המה לפי אמונת ישראל רק כשאר כחות הטבע, ולפי דעת קצת מחכמינו המה במדרגה עליונה, ולדעת קצת במדרגה תחתונה מהאדם, כי נבראו לתועלתו ולשרתו (עיין באבן עזרא, בראשית א' א'), ובכל אופן לא יעלה על לב הישראלי ליחס להם עצמות אלקית. כהוראת שמם: מלאכים, שלוחים, המה רק משרתי ד' עושי רצונו, ולפעמים ישרתו גם לאדם וביחוד לאיש הישראלי, וגם עליהם יחול שבט העונש אם יחטאו, ויחרדו ויחילו מאימת הדין בעת בשופר גדול יתקע. ולפעמים תגבר יד האדם עליהם במלחמה, כאשר שר יעקב אבינו על מלאך ויוכל לו. —

ולפי האמונה הזאת לא יכול לעלות על מחשבות איש ישראל ליחס למלאכים מדות אלקית או לעבדם בעבודת אלקית. הגשמת מדות אלקים, אשר מאתם היתה נסבה להפנות את התפלה אליהן, לא מצאה קן לה בדת היהודים. בכתבי קדשנו לא נמצא זכר לדבר הזה. ואם נמצא בספרי התלמוד איזה מאמרים המורים על ההגשמה, כמו, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, שכינה מה אומרת, ורוח הקודש מסיבתו וכו', המאמרים האלה נאמרו רק בדרך משל ודמיון. —

וזה לשון הספרי (דברים ד' ז') אשר לו אלהים קרובים אליו, אליו ולא למדותיו, ע"כ. נראה כי כונת הספרי להרחיק את אמונת הגשמת המדות ואת התולדה הנמשכה ממנה, והיא, להפנות את התפלה אליהן. ולפי דעתנו לא בא הספרי רק להשים נופך על המקרא בדרך אסמכתא, אכן בא גם לבארו בפירוש אחר בשום שכל ומפורש. הן כה דברי הפסוק: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כד' אלהינו, ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים

צדיקים ככל התורה הזאת וגו'. כל המפרשים באֵרו אשר לו אלהים קרובים אליו, קרובים לשמוע תפלת ישראל בכל קראם אליו, ולמלאות משאלותם. אבל על זאת יקשה, איך ישפטו העמים מזאת, כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה. תינח סיפא דקרא, בראותם כי לישראל חוקים ומשפטים צדיקים, יאמרו: כי רק עם חכם ונבון הגוי אשר יתנהג על פי חוקים ומשפטים צדיקים כאלה, אולם מאין ידעו העמים כי קרוב ד' לשמוע שועת ישראל, אחרי כי גם עמים אחרים יעשו חיל ויחשפו זרוע גבורתם במלחמות תנופות? ואיך תוכיח הקבלת התפלה על חכמת המתפלל? הן תוכיח על צדקתו ויראתו ועל השתפכות רוחו בתפלתו בתום לבבו, אבל לא על חכמתו ובינתו, לכן באר הספרי הוראת מלת „קרובים" כמשמעו מלשון התקרבות, דהיינו בלא אמצעי, אם גם עמים אחרים יכירו את אלקי הכביד, דקרי לי' „אלהא דאלהי", יעבדו ויתפללו גם לכחות או לאלהים אחרים כאשר אמרנו, אבל ישראל יערוך את תפלתו לד' לבדו בלי אמצעי, וזאת תעיד כי באה חכמה בלבם, וכבר באו למרומי הבינה בידיעת אמונת אחדות אלקים. --
ובזאת נוכל לפרש את הפסוק בתהלים: קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. תיבת „אמת" תתן עדות אמת לפירוש הזה. דאם לא כן מה ענין „באמת" לכאן. —

ט"ו מצבת ר' אייזק ב"ר יעקליש. *)

אם בשנות המאות האחרונות אשר עברו, עבר כוס השבר על בני יעקב בכל ארצות פזוריהם. שפלים ונבזים בעיני העמים והמושלים אשר דחפום מפניהם בקלון ובחרפה, וילכו אתם בחמת קרי למרר את חייהם בכל תלאות וצרות עד אין ספורות, ובזאת בשפל ישבה עני' סוערה ותרד פלאים, בכל זאת נתקיים גם אז בנו ההבטחה: ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו'. בכל דור ודור לא אלמן הי' ישראל מאנשים אפרתים גדולי המעלה יקרי ערך אשר ברוב עשרם וגדולתם וברוב פעולותיהם לטובת הכלל התנוססו מתוך הקהל למצוא חן בעיני הסגנים, לתת להם מהלכים בחצרות מלכי ארץ, והמה היו לאחיהם לפה ולמלאך מושיע לדבר טובות בעדם לפני המושל בעת חמתו עלתה עליהם.

איש אחד הי' פה קראקא, ושמו ר' יצחק אייזק ב"ר יעקליש ז"ל, הוא אשר עשה לו זכרון כבוד עולם בבית מקדש מעט אשר בנה מכספו פה קראקא, והנקרא על שמו בית הכנסת ר' אייזק ב"ר יעקליש.

*) המגיד שנה שביעית גליון 43.

בית הכנסת הזה נבנה בשנת קד"ש (ת"ד לפ"ק) והוא מהולל ומפואר בכל אפסי ארץ ביקר וחוזק בנינו. אם כי הוא רחב ידים וגבוה מאוד נבנתה התקרה בלעדי עמודים, רק הכותלים משופעים למעלה כבנין כיפה (געוועלבט). יותר משתי מאות שנה עברו על הבית הזה, ועוד איתן מושב התקרה, וכל חבל לא עבד בה. עובי הכתלים כשלש אמות, והלבנים והחומר (מערטעל) המה כראי מוצקים. ולפי הגדת העם (פאָלקסזאגע) נתנו לובן ביצי תרנגולת בחומר לעשותו חזק ואמיץ מאוד. ולא על דבר שוא נודע שמע תהלת בית הכנסת הזה במרחקים, בלתי ספק רבות פזר האיש הבונה אותו לחזקהו ולאמצהו בעוז ובקיום, ולבנהו כמו רמים לדורות עולמים.

והנה יותר ששי' ר' יצחק נדיב גדול לכבד את ד' מהונו עוד דרש טוב לעמו להשתתף בצרת הצבור ולהשתדל לישע אחיו להמליץ טוב בעדם בחצרות המושלים. ואלה הדברים החרותים על ציון קברו: „מצבת ר' אייזיק ר' יעקלים. י"נ בטהרה ביום השבת כ"ו לחודש סיון תיג"ל. פ"נ ראש וזקן מנהיג ונשוא פנים, איש צדיק שומר אמונים, יושר מליץ למלכים וסגנים, יגע ללכת בחרבות וסכינים, זהב רב הוציא ורב פנינים, קדש ד' בנה פאר זמנים, זכרון צדקתו לבני בנים. נתחדש ע"י האלופים הגבאים דבהכ"נ ר' אייזק ר' יעקלים שנת תקנ"ג לפ"ק". ע"כ לשון המצבה.*) בימי ר' יצחק בנו ר' יעקלים היתה קראקא העיר אשר בחרו בה את המלך לארץ פולין, ובבתי בעלי הפקודות הגבוהות הלכו אנה ואנה אנשי הצבא וכלי נשקם בידם, ובלתי ספק רחפה הסכנה בימים ההם על ראש היהודי היוצא ובא ביניהם, ובזאת יובן הפסוק „יגע ללכת בחרבות וסכינים" והכוונה בין חרבות וכו'. והנה צדקתו בפזרו הון רב להקים בית תפלה לתפארת בכל הארץ נודעת, והשליכו נפשו מנגד לעזרת בני עדתו אין מי יודע, לכן אמרתי להציע העתקת המצבה הזאת לפני קוראי המגיד, למען זכרון האיש צדקות אהב יעמוד לדורי דורים.

ומי יודע כמה שריגים יקרים צמחו בכרם בית יהודה, אנשי חמודות אשר היו לבני דורם כעצים רעננים בארץ עיפה, ועתה נשכחו מני אנוש, ושמם ופרשת מעשיהם ירד אתם קבר. אבל זה חסרון לא יוכל להמנות בתולדות היהודים, כי בשנות המאות האחרונות

---

*) באבן אשר היא לרגלי המצבה חרות כדברים האלה: „פ"נ הנגיד המנוסה המיוחס נזר ותפארת הזמן רועה נאמן האלוף כמהר"ר אייזק בר"י ז"ל אשר בנה ב"ה במעשה אומן, לג"ע ש"י הוא מזומן. המצבה הלז נתחדש ונתקן ע"י האלופים הגבאים בה"כ ר' אייזק ר' יעקלים ז"ל, לפרט וזכרתי להם את בריתי אברהם ואף את ב'ר'י'ת'י'. יצחק לפ"ק". ולמען לא יטעה הקורא בשנת פטירת המנוח הזה, מוכרח אני להודיע, כי תיבת „תיג"ל" היא ר"ת: תי"ג לפ"ק.

חדלו ברוב האחרונות משלי שבט סופר בישראל, ספר דברי הימים יקר בימים ההם, אין חזון הסופרים נפרץ, וכל ילדי יום עברו יחד עם נחל שוטף הזמן, וברבות הימים הכל נשכח. ועיקרי קדמוניות יתחרו בעמל רב בספרי התשובות ובהקדמות הספרים להציל ידיעות מעטות מתהום הנשי'. לכן עלינו להחזיק טובה למוציאים כעת מכתבי עתי לעם יהודה, אשר תולדות גדולי אומתנו בימינו, וכל מפעלות לצדקותיהם יחוקקו בעט ברזל ועופרת, לעד למשמרת, לכבוד ולתפארת. אכן יען סופרי דברי הימים בימים יבואו, את מכ"ע בימינו למען ישיתו לדלות ממנו כל הידיעות הנצרכות להם לענינים אשר יבחרו לענות בהם, מהראוי כי מכ"ע לא יהיו כספוג שסופג את הכל, ובעליהם ימנעו מקבל הודעות מאיש אשר איננו מכירם, או מאשר הכרת מכתבם ענתה בם כי מגמתם רק לקנתר ומפני הקנאה העצורה בקרבם. ואם לא כן יתנהגו יהיו מכתבי עתי למעין נרפש ומקור משחת, והאמת תהי' נעדרת. במכתב עתי אחד בלשון אשכנזית שפך סופר אחד בוז וקלון על ראשי עדת קראקא ועל מנהלי' ועל החברות לטובת הכלל אשר בה, ויודיע כי בלכתו לבקר את בית חברת מגדלי יתומים בעיר הזאת, ובבואו אל אולם הבית (פָּרהויז) הי' מגשש באפלה ומפני החושך הנורא השורר בתוכו, ובבואו אל השלבים (טרעפפען) נאלץ לאחוז בחבל למען יוכל לעלות אל המדרגות, ויתאר את הבית הזה בתואר מבהיל כאשר יתארו המליצים את שאול תחתי'. אהה! שקר! שקר! מה פרצת עליך פרץ, האם תהין לנקר את עיני השמש. הן אנכי מילידי קרית קראקא, ועל דברתי! כי אין אולם (פָּרהויז) בבית הזה בליע התחתון, ורק דרך חצר תחת פני השמים יבואו אל השלבים אשר המה טובים וחזקים ואור להם כמו בכל הבתים בעיר הזאת, וגם החדרים וכלי הבית המה כראוי וכנכון. ומי יתן ובכל הערים בארצות הצפון תהיינה חברות לתועלת הכלל ומסודרות בסדר נכון כמו בקראקא. ותהי זאת לנו לעדות כי מכ"ע לא יאמינו לכל כותבי פלסתר. ואתם חכמים וסופרים הזהרו בדבריכם, והאמת והשלום אהבו.

~~~~~~~~

ט"ז מצבת ר' מרדכי סבא. *)

בין גאוני ישראל פארי אומתנו אשר אור תורתם הופיע פה קראקא, בין ארזי לבנון אדירי התורה אשר חלקת שאריתם פה בכבוד ספון נמנה גם הרב הגאון מוה' מרדכי סבא זצ"ל. הגאון הזה חי

*) המגיד שנה חמישית גליון 34.
~~~~~~~~

בימי הגאון רבינו משה איסרליש זצ"ל, וכאשר היו בזמן ובמקום אחד כן גם במותם לא נפרדו, כי קרוב למקום קבורת משה איש האלהים גם מנוחתו כבוד. הוא לא השאיר לו מזכרת בספרים, להודיע תקפו וגבורתו בתורה לדורי דורים, ולפי ידיעתי גם הספרים המזכירים את שמות גדולי ישראל לא שמו לו מקום בתוך רשימות הגדולים אנשי השם, וזה קרוב לשלש מאות שנה אשר עזב את ארץ החיים, ובכל זאת זכרונו עוד חי בפי סיפורי יושבי קראקא, ועוד נכבדות מדובר בו לעת יסופר ממאורי וקדושי העיר הזאת. כי כאשר ריח יין טוב ישאר בכלי גם אחרי כי הורק ממנו, כן היות הצדיק בארץ ויציאתו מן העולם תעשה רושם חזק, וגם אחרי כי שב לאדמתו עוד שפתי הקהל ידובבו בו. והנה גם אבן קשה שן העת מכלה, גם במצבת ר' מרדכי סבא שלטה יד הזמן והאותיות נמחקו, ועתה התעורר איש אחד פה לחדש את המצבה מכספו לכבוד נשמת הגאון רמ"ס זצ"ל, ואמרתי אעתיק את הכתוב בה לפני קוראי המגיד, כי לדעתי תהי' זאת לתועלת לחוקרי קדמוניות לדעת תכונת אנשי דור ודור. האמנם אין צורך להוכיח כי בימים הראשונים היו בין גדולי ישראל יודעי חכמה ובינה, ואלופינו היו מסובלים בדעת ובכל תושי', ספריהם עוד אתנו, נייתי מהם ונחזי, אבל עדה המצבה הזאת כי האיש המתבונן בחוקי היצירה להכיר במפלאות תמים דעים את מי שאמר והי' העולם, הי' יקר ונכבד מאוד בעיני העם, עד כי שמו את ידיעת חכמות הטבע לראש עטרת תהלת גבר, חקוקה למזכרת עולם על ציון קבר. *) והא לך קורא יקר! את העתקת המצבה: „פה נקבר איש גבר, לפרט מוהר"ר ר' מ'ר'ד'כ'י' ס'ב'א', בחכמת הטבע הי' שר צבא, גם הי' נגיד בדקדוק בקבלה בדרשות כרב חביבא, בימי בחרותו נסתפק במועט כרב חנינא בקב חרובא, מרגלי' בפומי' כל מה דעביד רחמנא עביד לטבא, לעת זקנותו כשהי' איש שיבה נהפכו כולם לטובה, הגאון מוה' מרדכי רועה אבן ישראל ב"ר יעקב נעלה זצ"ל, במצבה הלז חקוקה, נשמתו יצאה בנשיקה, והראי' גם עד, שצדקתו עומדת לעד, וממרדכי ועד מרדכי לא קם כמרדכי, לטוב לעמו דורש, כל רז פורש, כיקיא בן הגור, הי' הכל בפיו סגור. י"ג ביום ה' י"ט טבת

---

*) רבות מחשבות בלב איש, יש אשר יעמוד משתאה בחזותו דבר כפלא בעיניו, ותצרור אותו רוח הדמיון בכנפי' לקרוץ משפט מה, וברבות הימים יתבונן כי לא כאשר חשב כן הוא באמת, וגם אנכי רוח אחרת עתה עמדי בענין הזה. (ראה למעלה סימן ב'). ובימינו אלה אשר גם ברגלים תרמסנה האמת לעיני השמש, לא יעיד כלל פתשגן המצבה על תכונת רוח המִּבַּתְּבִים בענין אהבת המדעים. ויכולתי לברר זאת בהוכחה ברורה אשר עלי' ישתומם כל איש. אולם למען לא אהי' איש ריב ואיש מדון לכל הארץ, אטמון בחבי את אשר ידע לבי. —

שנת של"ו לפ"ק. תנצב"ה. אדמת קודש לארון הקודש. נתחדש י"ט אייר התקס"ח לפ"ק על הוצאת האלופים הגבאים דחברה קדישא, צדקה תחשב להם".

י"ן דרישה בדרישת קדמוניות. *)

דעה אחת ודברים אחדים לכל כותבי תולדות גאוני ישראל, כי ביום ל"ג בעומר עלה משה למרום, הוא רבינו משה איסרלס זצ"ל הנקרא רמ"א, במה נחלקו בשנת פטירתו. אלה אומרים, כי בשנת של"ב עלתה נפשו למרומים, ואלה אומרים לא כי בשנת של"ג שבה רוחו למעוני העדן. והדיעה האחרונה נתנה יד לאוהבי סיפורי נפלאות לגולל בתולדות הרמ"א ז"ל גל גדול של ל"ג ל"ג, לאמר: כי מת ביום ל"ג בעומר בשנת של"ג וחי ל"ג שנה וחבר ל"ג ספרים, ובשעת הספדו חפצו לספר בשבחו ל"ג מעלות שהיו בו, ולא עלתה בידם רק ל"ב מעלות, ויבא זקן אחד ויוסיף נופך מאמר שהעלה בזכרונו למען השלים את מספר ל"ג. ואוהבי אמת ילגלגו בסיפורי ל"ג ל"ג האלה, (עיין בספר מגלת איבה הנדפס בברעסלויא בהוספות מאת המנוח קערנער ז"ל). ומאת הסיפורים האלה היתה נסבה כי קם והתעודד בעל המחבר ספר עדת צדיקים לעשות גם את הרמ"א. לבעל שם, ולטוח בתולדות הרמ"א ז"ל טיח תפל בדברי הבל הבלים והמון שקרים אשר גם ריח אמת אין במו. (קרא נא בספר עדת צדיקים הנדפס זה מקרוב בלבוב ותשתומם). והנה החכם ד-ר גרעטץ בספרו קורות היהודים חלק תשיעי צד 472 החרה החזיק בדעה האחרונה, כי הרמ"א מת בשנת של"ג, כי סמך עצמו על בעל „שם הגדולים" שהביא בספרו עדות בנו אשר ראה בעיניו את ציון מצבת הרמ"א בקראקא, וכתוב עלי': נפטר בשנת של"ג בן ל"ג שנה". ואם כי הוכיחו חכמים רבים כי הרמ"א לא הי' צעיר לימים במותו, הגי' גרעטץ „בן נ"ג שנה" תחת „ל"ג שנה". אולם, ידוע תדע, קורא יקר! כי נוסח ציוני קברות הגאונים ז"ל בקראקא לא נשתנה מאשר לפנים. אנשי החברה הקדושה פה יתקנו מזמן לזמן את נפשות הצדיקים הטמונים בבית החיים פה, ומאת נוסח המצבות לא יפילו שער אחד ארצה. והדעת נותנת, כי מי יהין לשנות בדבר הזה. ובציון מצבת הרמ"א כתוב מפורש, כי נפטר בשנת של"ב. — וכי הי' בן ל"ג שנה, מזאת לא נזכר מאומה. — ואנכי מילידי ומתושבי העיר קראקא, ויש לסמוך עלי יותר מעל עדות בן בעל „שם הגדולים" ז"ל אשר

*) המגיד שנה עשירית גליון 36 עד „ושגיאות מי יבין", ומשם ואילך הוא הוספה.

הי' רק עובר אורח, ומפני טלטול הדרך שכח מה שקרא. — ותהי זאת לנו לעדות, כי הדריסה בקדמוניות איננה אחת מן הידיעות אשר יתאמתו במופת חותך. ומה בענין שנת מות הרמ"א ז"ל אשר נפטר רק זה קרוב לשלש מאות שנה, וציון קברו עומד שלם אחורי בית הכנסת שלו פה קראקא, וכבר נעתק נוסח המצבה בספרים רבים, וגם ממני באחד מגליוני המגיד, והספר מגלת איבה הנ"ל אשר בו עמד ה' קערנער בראיות נכוחות לימין האמת נדפס אך זה כשלשים שנה בברעסלויא, ובלתי ספק הי' למראה עיני גרעטץ, ובכל זאת שגה החכם הזה; בהשערות בחקירת קדמוניות התלויות בשערה, ומי יגלה את המסך הלוט על פני המקורים לדעת אם מקורים נאמנים המה ואם לא, על אחת כמה וכמה כי על פתחי ההשערות האלה השגיאה רובצת, ושגיאות מי יבין. —

וידעתי כי התפלא עלי לאמר: האם על פי חטא אחד יקום דבר, הלא אין אדם בארץ אשר לא יתעה לפעמים, האם בעבור שגיאה אחת על כל הבקורת תקלוף? על זאת אשיבך: כדעתך אדע זאת גם אני, וגם אנכי אדע להוקיר את יגיעת המשכילים השוקדים כל ימיהם לגלות צפונות מני קדם בתהלוכת חיי אומתנו, וגם לא נעלם ממני תועלת פעולותיהם כי רבה היא. — אולם שגיאות כהנה רבות עמם, כי צורי מכשול הספקות יכסו את כל חלקת הדעת הזאת, הן את אשר יעשה היום לעינינו לא ידענו באמת הברורה, ואף כי את אשר עבר לפני כמה מאות שנה *). וכל איש אושב אמת המתבונן בעין חודרת בספרי דברי הימים לבני ישראל היוצאים לאור בזמננו אשר יתארו את רוח תכונת היהודים בכל מדינה ומדינה בכל התקופות (צייטאבשניטטע) הקטנות בימות עולם, ויציעו לפנינו כשלחן ערוך כל השתלשלות הסיבות בתולדות האנשים הגדולים, כאלו היו יודעיהם ומכיריהם ובעת היותם שם היו, וכאלו אין דבר נעלם מהם ואין נסתר מנגד עיני חקירתם, וידרוש ויחקור היטב גם בעדות המקורים אשר מהם שאבו את ידיעותיהם, הוא יבין לדעת כי עמודי השערותיהם רופפו, ולא מוצק תחתם, ופעמים רבות לא על אדני אמת הטבעו.

---

*) פעם הי' לי וכוח בענין הבקורת עם ידידי המנוח רנ"ק אשר בעיניו הי', כל מה שהעלה במצודת שכלו מבקר מפורסם בזמננו, כמושכלות הראשונות שאין להרהר אחריהם, ואכתוב לו לאמר, הן מה שיעשה היום בזמננו לא ידענו באמת הברורה וכו'. בראשית ספרי קוה"ע ק"א תמלא הערה אחת: „השמטתי את השיר מפני הוצאות הדפוס, המחבר." וכל רואה את הספר הזה אשר יקר כמוהו ליופי, הוא יבין כי אנכי לא חסתי על מעט כסף אם הי' לאל ידי לפאר ולהדר בזאת את הספר. ועל דברתי! כי אנכי השמטתי את השיר מסיבה אחרת אשר לא אובה לפרסמה כעת, ואי"ה אציע זאת באריכות במקום אחר, אדברה וירוח לי.

וגם זאת לדעת כי סופרים רבים יכוננו סיפוריהם לקלע אל המטרה אשר שמו להם במחשבתם תחלה. — זה יותר ממאה שנה אשר סאן ברעש קול ענות ומלחמה במחנה העברים, קול ענות על הרב הגאון וכו' מוה' יהונתן אייבשיטץ זצ"ל, לאמר כי דבר בליעל יצוק בו, הוות בקרבו, תעתועי משיח שקר שבתי צבי שר"י ומלאו קן בלבבו, ותבער אש המחלוקת בעדת יעקב, שלהבת המדון אכלה סביב לחלל בזאת את שם ישראל בגוים. שונאי הגאון אייבשיטץ ומקנאיו רדפוהו כל הימים, ויפרשו עליו משטח חרמים, לדכא לארץ חיתו, אולם ד' הי' בעזרתו, גאונים רבים עמדו למעוז לו להוציא לאור צדקתו, ואם כי שונאיו לא הרפו ידם ממטיר עליו זרם קלון ושמצה, כל משבריהם וגליהם לא יכלו לגרש את כבודו ויקרו אשר כארז בלבנון השגיא. גם ממדינות רחוקות נהרו אליו המון תלמידים המשתוקקים לחדד שכלם בחריפות פלפולו הנפלא, ספריו המסולאים יקרו מפז בעיני כל תופשי תורה, ומי האיש החפץ להשמיע מוסר לפני קהל ועדה, שלח ידו ביערות דבש אשר ליונתן. ויהי כאשר שבה נפש יהונתן למקום מנוחת נצח, נחה שקטה המהומה, ענני חשכת עלילות דברים אשר הקדירו את זוהר תהלתו נדו הלכו למו, ויפעת כבודו הופיע בהדרת קודש, שמו רם ונשא וגבה מאוד כאחד מהגדולים אנשי מופת, כאשר יעיד חין יקרת ספריו בכל תפוצות הגולה. אולם יש מהסופרים המספרים בשפת אשכנז תולדות אנשי שם דרכו קשתם דברי בלע על בעל המחבר ספר כרתי ופלתי ואורים ותומים, לאמר כי נלכד ברשת אמונת ש"צ שר"י, לזאת התעורר בשנת תרט"ז החכם מוה' ג' קלעמפערער רב בעיר טהאבאר בבעהמען להוציא לאור בלשון אשכנזית ספרו „חיי יהונתן" אשר בו הצדיק את הגאון אייבשיטץ, ויגולל מעליו אשמות מחרפיו. בהקדמה לספר הזה יאמר קלעמפערער: „מאוד עגמה נפשנו לראות כי גם היום עוד לא נטהרה עטרת תפארת הגאון אייבשיטץ, אחד המיוחד בארזי לבנון אדירי התורה בדורו, ונגעי הכתמים אשר החפיאו עליו לתתו לאיש חנף ולא נאמנה את אמונת ישראל רוחו. בקנאתנו לכבוד אמתנו הציקתנו רוח בטננו להעביר עוד הפעם את הענין הזה תחת שבט הבקורת, והצליח חפץ ד' בידנו למצוא את אייבשיטץ חף ונקי, ומצאנו שכר טוב לפעולתנו. העמקנו חקור במבוכת הריב הזה, קראנו בשום שכל ספרי הגאון עמדין ז"ל הראש בשונאי אייבשיטץ ולשמחת לבבנו הוכחנו לדעת כי תומת אייבשיטץ בהירה וזכה היא כשמש בחצי השמים, וכי האשמות אשר התחוללו עליו על אדני שקר הטבעו, ומקור מחצבתן הקדמות כוזבות (פאלשע פארורטהיילונגען) או שמועות שוא נבעו מזדון לב שונאים רעים. האמנם לא כל מחשבות אייבשיטץ

ולא כל מעשיו יפיקו רצון מאתנו, אולם על זאת תסי' לכסות עינים
תכונת רוח זמנו אשר נרר גם אותו בכנפי'." ע"כ העתקת דברי
קלעמפערער. — והנה הח' גרעץ יאמר בספרו (קורות היהודים
חלק עשירי, בסופו) כי נפש קלעמפערער דבקה מאוד בנפש איש
חיל אשר בחר לענות בתולדתו ולשפוט בלעדי נשיאת פנים, על כן
העלה את יונתן על במותי השבח. — אבל אם לפי דעת גרעץ
הפריז קלעמפערער על המדה בפנותו לימין להמליץ יושר בעד גאון
תפארת ישורון, מלא גרעץ נכון לפניו, לפי שיטת ספרו, להפליג
במאוד מאוד לספר אחר מטתן של תלמידי חכמים, לעולל בעפר קרן
אייבשיטץ בציירו אותו בתואר מבהיל מרגיז לב כל נפש ישרה. —
גרעץ יאמר כי כל כותבי תולדות רי"א לא שמו עין עיונם בלחשים
(קמיעות) אשר כתב אייבשיטץ ואשר המה הסבו עליו את כל הריב
הנורא הזה, ואך הוא (גרעץ) חקר ודרש בקמיעות, והוא נחש ינחש
בהם למצוא פשר דבר כי רי"א האמין בש"צ ימ"ש אשר אז כבר נגלה
רעתו בקהל, ואז כבר ירד שאולה אחרי כי נדח למדחפות להאמין
באמונת הישמעאלים. ועל האבן הפנה הזאת כי רי"א הי' ממאמיני
ש"צ, אם כי החרים בכל תוקף חרמות את הכתה הזאת, בנה גרעץ
את ארמון סיפורו, כי רי"א הי' תועה ומתעה, מוליך שולל את כל
בני דורו, ויחפא עליו כל תועבות תכונות רעות ומדות נמבזות. כל
נגע וכל תקלה אשר היו בזמנו ומאתו היו נסבות, הוא ישא בעון הבן
(מאלף אייבשיטץ) אשר יצא לתרבות רעה, הוא הי' בעוכרי אנשי
פראג אשר נגרשו מהעיר הזאת בפקודת הקסרית מאריא טערעזיא,
הוא אשם באשמת כת פראנקיסטים אשר יסד יאקאב פראנק ימ"ש. —
כן יגיע לפנינו גרעץ את דעתו לדבר ברור נעלה מכל תפונה. —
אבל הן על זאת ישתומם כל איש ולובב אמת יוסיף לתמוה, איך
היתה זאת, כי אחד מהשרידים אשר ד' קורא לנחול כבוד שם עולם
אשר לא יכרת, רבים בגאוני ישראל בדור שלפנינו התפארו כי זכו
לנקת מים על ידו ולהקשיב לקח מפי קדשו, ויש אשר שפתי רננות
יהלל פיהם כי המה תלמידי תלמידיו, ותלו עליו כבוד משפחות רמות
אשר יתיחשו למשפחתו, ושמו „יהונתן" בקרב אנשים רבים אשר יתילדו
למשפחת הגאון הזה, איש כזה יהי' לפי המגרעות אשר נתן גרעץ
בתכונת נפשו, מלא שמנה וכליל דופי? זאת לא זאת! האמת תורה
דרכה כי גרעץ כתב תולדות יהונתן בנטי' פנימית להבאיש ריחו. בנה חיץ
מאבני נגף וצורי מכשול אשר השליך בקלפו ובזעמו המקנא הגדול נוקם
ונוטר כנחש, הגאון מוה' יעקב עמדין זצ"ל, ויטיח אותו תפל בסברות
ובהשערות אשר הוסיף מדעתו, ועוד יבוא יום, וסופרים אחרים יפיחו
בה ברוח משפט וברוח בקורת, ותפול החומה עם הטיח התפל. —

הקמיעות אשר לפי דעת גרעץ הוא למזכיר עון להתפש נמצאו בספר „שפת אמת" אשר הדפיסו שונאי רי"א בשנת תקי"ג שנה אחת לפני צאת ספר „לוחות העדות" לאור, וכל שלומי אמוני ישראל הבאים בהשכמותיהם בלוחות העדות ראו את הספר שפת אמת ויהי בעיניהם כלשון שקר. ומודעת זאת כי השנאה המקלקלת את השורה והקנאה המוררת בת נעות המורדות התעו את שונאי אייבשיטץ לעשות זר מעשיהם ויתנכלו עליו ללכדו ברשתם, ולא מנעו כל תחבולה מהפילו בשחת זו טמנו לו, ויפתרו את הקמיעות אשר חלו בהם ידי זרים ונשתנו בסיבות שונות, ויפתרו אותם בבלבול הלשונות, בא"ב פשוט ובא"ב דא"ת ב"ש ובחסר וביתיר וכדומה. — גרעץ יוכיח כי רי"א בעצמו הודה כי הקמיעות האלה הוקמו מאת ראש השופטים בערכאות לבלתי מזויפות, יען כתב בהקדמתו ללוחות העדות „שקיימו שנית דברי הקמיעות (דמין) אצל ערכאי נקרא פראקרעסי דע ראהסי". עיינתי בהקדמה ההיא וראיתי כי רי"א ישפוך שיחו במענה רך על התלאה אשר מצאתהו, ויתאונן במר נפש ובדברים היוצאים מן הלב, כי שונאיו יגדילו עליו עקב, וישלחו נוסח הקמיעות אשר בכזב בדתם לכל העברים, ואליו לא שלחו נוסח לאמר הכר נא למי הפסילים האלה, ויאמר: „ומאז התחכמו ביותר להלשין עלי בשקר אצל המלך ולהטריחו ויכופו לנאמני ק"ק מיץ שיקיימו שנית דברי הקמיעות אצל ערכאי פראקרעסי דעראהסי שהוא מלין וטוען מהמלך יר"ה". ובמרוצת הסיפורים בדבר המשפט הזה יספר לאמר, גם הלשינו כי אנשים ומאחרים אותו תוארים עטרת ישראל גולת אריאל וכהנה ומהתוארים הנוגעים בכבוד מלכות גם הלשינו כי בהחל רעש כתבתי אגרת קראתיו אגרת קנאה והוא לקיין בדפוס לכל תלמידיי שיבואו ויעידו אם יש דבר רע ח"ו ואם לאו יתבעו עלבוני ילחמו מלחמות ד' כי הוקש כבוד רב לכבוד המקום והלשינו בזה למלך יר"ה כי אני מדמה כבודי לכבוד שמים ומעורר מלחמה בעולם. וכהנה יתר מלשינות (ועד היום מחזיקים ברעתם וזה כמשלש ירחים שחזרו ושבו לקיאן להלשין כזה למלך אלא שהוסיפו סרה לכתוב שקר שבבואי הנה באו בחורים רבים ומבני ישיבה עמי להיות מרגלים) ושלח לי המלך נוסח הקמיעות חומשה שקיימו הנאמנים דק"ק מיץ וחתום בחותם פראק הי דעראהסי. וזהו הראשון שבאו לידי הקמיעות הנ"ל מקוימים והרגשתי תיכף החליפין ותמורה במנין דלא כשר בקמיעות הנ"ל באותיות דומות שנעשו כמוקרה ובמתכוון". ע"כ לשון ההקדמה הנ"ל, והרי לך מבורר כי הגאון רי"א הכחיש את הקמות הקמיעות הנ"ל. ובדברים האלה הי' גרעץ כמוחרים, כאשר השליך אחרי גיו את כל ספר לוחות העדות. — ואם שפת אמת תכון לעד, ספר שפת אמת כמו כל ספרי הנאצות על רי"א אבד

זכרם הוה, ולא יראו ולא ימצאו כלל, וספר לוחות העדות נדפס פעמים רבות. וזקנינו ספרו לנו אשר שמעו מאבותיהם כי ספר „שברי לוחות האון" נשרף לפני הקהל ברחוב לפני בית הכנסת הישן פה קראקא. — וידענו גם כי גם אויבי אייבשיטץ היו גאונים מפורסמים, צדיקים ותמימים, אבל בחשבם לקנא קנאת ד' צבאות הרו שנאה וילדו כעס, וכעס מוליך גם ישרים שולל ודעתם יסלף. —

ויאריך לי אם אספרה כמו את כל המקומות אשר בהם נראה עין בעין כי גרעץ הי' כנוגע, ומטה את קו המשפט כחפצו ואות נפשו, והביא רק דבר אחד ממנו תקיש על השאר. בצד 387 יאמר : כי ריא"א חפץ לראות גם חלקו בחיים, ויראת ד' בנזירות ובעצבת לב לא מצאה חן בעיניו, ובהערה יכתוב כדברים האלה : לא בלבד ר"י עמדין שונא אייבשיץ כי גם ר' נחמיהו רייסער מהללו לפנים יעידו כי ריא"א לא הי' חרד במאוד בדבר דקדוקי קיום מצות ד', והראיה הדבר הזה הי' רפיא בידו. וממלא גרעץ את דבריהם לאמר : האמנם בדרשותיו הזהיר את העם להתנהג בפרישות יתירה ומוכיח גם על שתית קאפע וטהע ועל העלית עשן הטאבאק, זאת היתה בתבונתו. (רצונו : לדבר אחד בפה ואחד בלב). ועתה בחון נא קורא יקר ! את דרכי גרעץ במשפטו על תכונת גדולי אומתנו. ר' נחמיהו רייסער הי' לפנים אוהב אייבשיץ ומהללו, ואחרי כן הי' לאויבו ומבקש נפשו, *) ומה לי שונא מעיקרו או אוהב ונעשה שונא. ומדוע העלים גרעץ את עיניו מהמכתבים בלוחות העדות אשר בהם הביאו תלמידי אייבשיטץ באלה נפשם, כי מלמדם להועיל מאס בתענוגי העולם, ועינו ולבו היו כל הימים לעבודת הבורא בפרישות ובקדושה יתירה. ואם נאמין לכל דברי ר"י עמדין, הי' ריא"א ח"ו בן נעות המרדות, עבר על כל עשרת הדברות, התאבל ביום שבת קודש על מות ש"ל שר"י, והי' שמח וטוב לב בערב שבת כדרך הישמעאלים. קרא בספר חיי יהונתן (פרק עשרים) העתקת ספר הנהגות על ריא"א אשר שלח רי"ע לראשי ועד ד' ארצות פולין, ותסמר שערת בשרך. ומהספר הזה הוכיח קלעמפערער כי שנאה עזה כמות הטתה את לב רי"ע לעות אדם בריבו ולהסים כזב מבטחו. —

ועתה נחקורה נא ונראה אם אמת נכון הדבר בהוכחה ברורה כי ריא"א הסב את גרוש היהודים מפראג. וז"ל גרעץ בספרו הנ"ל צד 393 : „יונתן אייבשיטץ נבחר להיות רב בעיר מעטץ, ומבלי משים על לב על האחרית הרעה הכניע נפשו לפני הצרפתים החונים אז

*) גרעץ הביא בהערותיו בד CXII. את אשר כתב ר' נחמיהו רייסער : ואלולי שלא תלכד ברשתו כי קסמים בידו וכמומר נחשב בעיני.

בפראג למלאת קרבתם, אם בעבור מחשבת הבל ורעיון רוח (מויס מייטעלקייט) או למען היות נכון ובטוח בכסא הרבנות בצרפת. וישיג מאת שר המלכיה על הצרפתים ספר רשיון המסע לנסוע באין מחריד ומונע לצרפת. אבל בזאת הביא על נפשו את החשד בעיני תושבי בעהמען כי הוא בקושרים את אויבי הארץ. ויסע לבדו (באביב 1742) ובני ביתו נשארו. אחרי צאת הצרפתים מהעיר (בסוף שנת 1742) דרשו וחקרו פקידי ממשלת עסטרייך בדבר התנהגות אייבשיטץ, וישימו תחת משמרתם את רכושו הנשאר לפליטה משלל אנשי הצבא. ויהי אחרי כן נחשדו כל יהודי בעהמען ומעהרען לעוכרי ארץ מולדתם. פתאום יצאה (18 דעצ׳ 1744 לבעהמען, 2 יאנואר 1745 למעהרען) דת מאת הקיסרית אשר בתכונתה היתה נפש מרגשת וגם קשת לבב, לאמר, מטעם סבות רבות נכחית הנני פוקדת כי בזמן מעט לא יראו ולא ימצאו היהודים בשתי המדינות האלה, ואשר ישארו אחרי הזמן ההוא יגרשו בחזקה ביד אנשי הצבא. הדת הזאת החלה לצאת לפעולת אדם באכזריות רבה. יהודי פראג יותר משני אלפים שש מאות ושלשים נפשות נאלצו לעזוב את העיר בעת קור חזק ויסבלו כל צרה ומוקש בלכתם נע ונד בכפרים. ולכל ערי המדינה נתנה הפקודה לבל נתן ליהודי לעבור גם מדרך רגל. גורל יהודי בעהמען ומעהרען הי׳ רע ומר מאוד. אנה יהיו פניהם מועדות? חלפו הימים הראשונים אשר בהם ארצות רבות דרשו את היהודים ויתנו למו אחוזה בעבור רוב רכושם, ועתה נעדר מהם גם מעוז העושר, כי המלחמה אכלה הרבה מהונם ויגיעם. כאשר ידע בנפשו כי הוא אשם במוקלת באסון האומללים האלה שם על לבו להיטיב רוע מצבם כאשר יכלתו, וידרוש במקהלות בעיר מעטץ לטובתם וישלח ספרים בערים הקטנות בצרפת דרומית, בייאנא ובארדאה, לתמכם ולסעדם, וגם שלח ספר לקהלת ישראל בעיר רומי כי ימליצו טוב לפני האפיפיור בעבור אחיהם הנתונים בצרה. *) וכל זאת לא היתה לתועלת רבה. ויותר הצליחו וגם עשו פרי היהודים הקרובים למלכות בעיר ווינא, דע אגווילאר, בערש עסקעלעס ודוויהס אשר השתדלו בעבור זאת בחצר המלכות, גם כומרים דברו טוב על היהודים ומלאכי האלאנד ובריטאניא התאמצו לעזרה בכל מאודם. ויהי נקל למו, בחפץ נפשם להיטיב, לסתור את האשמה כי היהודים היו בקושרים את האויב בעת המלחמה. ותבטל הקיסרית את הגזרה הרעה, ותרשה (15 מייא 1745) את היהודים להשאר בשתי הארצות האלה במשך זמן בלתי מגבל. רק קהל פראג אשר עליהם חלה האשמה ביתר שאת לא מצאו חנינה. ויהי אחרי שנים אחדות ויתוו ראשי המחוזות

הונדערטפֿטוליבֿע וורקונדען, פֿרונקצו׳ס מוקמוטט. 1867 — .426

את דעתם, כי הגרוש הזה יסבב נזק גדול לארץ הרבה אלפי אלפים זהובים, ותרחב הממשלה לכל היהודים את זמן שבתם בארצות האלה, ולכל הפחות, בטרם יחרץ המשפט לימים הבאים, יוסף הזמן למועד עשרת שנים. אולם הגבילה את הרשיון הזה בחוקים אשר היו לבית יהודה לבושת וגם לחרפה. מגמת פני החוקים היתה להמעיט את זרע יעקב תחת לפרות ולהרבות. למספר בני ישראל הושם גבול ולא יעבור. רק הבן הבכור יוכל לקחת אשה להיות לבית אב (פאמיליע), בבעהמען יהי׳ מספר בתי אבות עשרים אלף ובמעהרען חמשת אלפים ומאה. הראשונים שלמו מדי שנה בשנה שתי מאות אלף זהובים לאוצר הממלכה. החוקים הקשים האלה נשארו עד המהפכה המדינית בשנת 1848. — על יונתן אייבשיטץ נחרץ המשפט כי הוא עוכר הארץ (לאנדעספעררעטהער), (אם כן חייבה שורת הדין או לא, אין אתנו יודע), ויצו עליו מדרוך רגלו עוד בכל ימיו בכל ארצות עסטרייך". ע"כ. ואלה דבריו בהערות הנוספות בסוף הספר לד CXV :

„לסיום מאמרנו נזכיר עוד ענין אחד בתולדות אייבשיטץ אשר נעלם מכל כותבי קורותיו. נודע הוא כי בסוף שנת 1744 ובתחלת שנת 1745 יצאה דבר מלכות מאת הקיסרית מאריא טרעזיא לגרש את יהודי בעהמען ומעהרען. בכתב הדת היה נמצא כתוב: „לדבר הזה יניעו אותנו סבות רבות נכוחות". הסבות האלה היו כי יהודי בעהמען וביחוד בני ישראל בפראג נאשמו כי נטו אחרי אויבי עסטרייך. באדענשאטץ יספר בספרו לאמר: „על יהודי פראג הושמו עלילות דברים לאמר כי תמכו וסעדו את אויבי הקיסרית ובזאת הרימו יד במלכות". — אבל כי אייבשיטץ הסב את החשד הזה, ובעבור זאת יצאה עליו הפקודה לבלתי לשוב ולראות עוד את ארצות עסטרייך, הדבר הזה נעלם מעיני רבים. קארל אנטאן או אייבשיטץ בעצמו (כי רוחו דובר בו) יודיע זאת באר היטיב בספרו לד 53 וז"ל: „נסע בשנת 1742 לעיר מעטץ ואת אשתו ואת בני ביתו ואת רכושו הניח בפראג לזמן קצר. ההשתנות הזאת הביאה עליו את החשד כי נטה אחרי הצרפתים, וכל רכושו הוחרם". האומנם אחרי כן חוזר ומגיד כי תומתו נגלתה לאור יומם. אבל לא כן הדבר. עמדין יודיע כי אשם הוא בגרוש היהודים מפראג, וכי הוא ובני ביתו החרמו ממדינות הקיר"ה. (עדות ביעקב פ׳ ל"ח), „והוא (ר׳ יונתן) גרמא בנזקין לגירוש ק"ק פראג במעשיו המכוערים במלכותא דארעא הרים יד ונדון בגרושין ושלוחין מכל מדינות הקיר"ה וכו׳". (התאבקות פ׳ כ"ג), „והוא וכל בני ביתו אינם רשאים לדור שמה, מאז מרד במלכו ואדוניו שהיה במלחמת הצרפתים עם הקיסר יצא דת מהקיר"ה להשבו כמורד בל ידרוך עוד בארצו". וכי האמת בפי עמדין יוכיחו דברי המכתב אשר

שלח מרדכי יפה אל אייבשיטץ אשר בו יודיעהו כי נבחר אייבשיטץ
להיות רב בניקלשבורג, וכי הסיר תקוה הוא אשר הקיסרית תשיב
את כתב דת החרם עליו, (לוחות העדות פ' י"ד): „ואם מה' יהי'
זאת ליתן בלב המלכה להסכים להפר עצת שונאים אז אקוה שיחזור
התורה ליושנה".

האומנם הדת לגרוש היהודים נתנה אחרי צאת הפרייסים מפראג
במלחמת שלעזיען השני' (1744), והתרעומה על אייבשיטץ לא התחיל
רק בעת חנות הצרפתים בפראג במלחמת שלעזיען הראשונה (42—
1741). אולם התרעומה על אייבשיטץ הכבידה את התרעומה על
יהודי פראג להכריע לחובה בכף מאזני המשפט. יכול להיות כי העבירו
אז תחת שבט הבקורת את כתבי המשפט (אקטען) על דבר אייבשיטץ,
או כי שונאי היהודים הגיהו את התחברות אייבשיטץ לצרפתים ליסוד
מוסד להוכיח בזאת את פשעי ישראל". ע"כ לשון גרעץ.

והנה לא נתוכח עם גרעץ על אומרו: „והאם ידע אייבשיטץ
בנפשו כי הוא אשם במקצת באסון האומללים האלה שם על לבו להיטיב
רוע מצבם כאשר ביכלתי". הדברים האלה יורו כאם הי' ר"א אביר
לב רחוק מחמלה ולא דרש פעם טוב לעמו, רק נלאה לשאת תלונת
רוח השופט בקרב איש פנימה, ויתעודד להיות משגב לאחיו אשר היו
הי' בעוכרם. כי אם נבוא במשפט את הדאקטאר גרעץ בעינים האלה
עלינו למלאות גליונות הרבה אשר אין זאת מגמת פנינו. אך אחת
אשאל, הלא מחובת כל איש ישר לדון את כל אדם לכף זכות, וידוע
כי במאוד מאוד עמלו וטרחו חכמינו ז"ל למצוא זכות בדיני נפשות
או למען הציל כבוד אדם יקר, ומדוע החליט גרעץ כי ר"א הסב גרוש
יהודי פראג. בכתב הדת מאת מאריא טערעזיא כתוב: „לדבר הזה יניעו
אותנו סבות רבות נכוחות". הסבות האלה היו לפי דברי באדענשאטץ
כי היהודים המכו והעדו את אויבי הקיסרית, ואייבשיטץ מה כי נלין
עליו. מי יודע כמה יהודים היו אז המכינים מזון ומחי' וכלי נשק
לצרפתים למען השתכר בזאת כסף רב, על כן יצא עליהם הקצף. ואם
גרעץ יאמר כי נקל הי' לסתור את האשמה כי היהודים היו בקושרים
את האויב בעת המלחמה, נאמר אנחנו, כי אף אם אמת נכון הדבר
כי בני ישראל עם שונים לא יתערבו, ולרוב לא ישימו ידם להיות
בקושרים ומסיבת מחשבות מדיניות את אויבי הארץ אשר יושבים בה,
אבל גם הדבר הזה אמת ויסודתו בתולדות האומה הישראלית, כי
היהודים מוכרחים היום לארוב כל היום על שדמות העסקים לצוד
ציד וטרף לביתם באשר ימצאו, ובלתי ספק נמצאו אז יהודים רבים
המכינים מזון ומחי' ובדומה לצבאות החיל באין הבדל בין אוהב לשונא,
כי על פת לחם יפשע גבר. —

וכתב הדת יצא בשנת 1744 ורי"א נסע מפראג בשנת 1742, שתי שנים לפני צאת הגזרה, וגרעץ טרח לחבר את הנפרדים, ולאמר כי העבירו אז תחת שבט הבקורת את ספרי המשפט על דבר אייבשיץ וכו', הלא טוב לאמר הדברים כמשמען, כי העשירים ורבי פעלים בעסקים אשמים המה במעל הזה ולא הגאון רי"א ז"ל יושב בשבת תחכמוני לעסוק כל הימים אף הלילות בהויות דאביי ורבא. —

והנה מאת קארל אנטאן לא נדע רק כי רי"א נסע לווין בשנת 1742 ויביא על נפשו בזאת את החשד כי נטה אחרי הצרפתים, כל רכושו החרם, ואחרי כן נגלתה תומתו לאור יומם. ולא יגיד אף לא ישמיע כי רי"א הכניע נפשו לפני הצרפתים וכי הוא הי' הגורם לאסון יהודי פראג וכי נגזר עליו לבלתי שוב עוד. ומה חטא רי"א אם עיר אחרת הוא למושב לו לראות בה מנוחה כי טובה. רק גרעץ מצא עדות בעדות ביעקב מאת רי"ע, כי רי"א הי' גרמא בנזקין וכו' ונדון בגירושין וכו'. וגרעץ הרגיש בנפשו כי דברי רי"ע לא מעלין ולא מורידין יען שונא פסול להעיד, על כן יאמר: וכי האמת כפי עמדין יוכיחו דברי מרדכי יפה: „ואם מד' יהי' זאת ליתן בלב המלכה להסכים להפר עצת שונאים אז אקוה שיוחזר התורה ליושנה". מי יודע אם לא צדקו באמת דברי קארל אנטאן כי נגלתה אח"כ לאור יומם תומת אייבשיץ בדבר התחברות את הצרפתים, רק ר"מ יפה ז"ל ידע כי לא כבד הדבר מאת שונאי רי"א לחפאות עליו דברים למנוע את שבתו על כס הרבנות בניקלשבורג, ורחיכו למעלה את הדבות הרעות אשר הוציאו אחרי כן שונאיו עליו לפני מלך דענעמארק, ויחזק את לבו בתקוה טובה בד' אשר כפלגי מים לב המלכים בידו להטות לבותם להפר עצת שונאים ולהקשיב רק דבר אמת. —

ומי לא יפלא לקרוא בספר גרעץ, כי רי"א משך אליו את נפשות תלמידיו בעבותות הידידות, ויתעלס אתם בדברי נועם ובמליצות חדות (וויטצע) אשר לפעמים עברו את חק המוסר, ולא הכביד עליהם עול קשה, כאשר עשו הגאונים האחרים בימיו, להכביד על התלמידים עול כבד לעבוד את אלהים בחיי צער וברוח נשברה, לזאת נהרו אליו המון שפעת תלמידים מכל המדינות. היצדק המשפט הזה לימי הגאון אייבשיץ אשר בהם נעו בחורי ישראל מים עד ים למצוא בכך היא דרכה של תורה את תורת ד' אשר כל חפצים לא ישוו למו בה. — ומדוע ישא רי"א בעון בנו אשר הלך בשרירות לבו, הלא ראש נזירים איתני הוא הראשון אשר הכיר את אלהי אמת הוליד פרא אדם, בנו יצחק את יודע ציד, גם בני שמואל הרמתי לא הלכו בדרכיו. — ואך למותר להצדיק את רי"א על דבר כת הפראנקיסטים, מי לא ידע כי כל הרוצה ליחנק יתלה עצמו באילן גדול. —

צר לנו עליך, מורנו יהונתן! בהיותך בחיים על האדמה הזאת, ראית לחן קשי יום בשבט עברתו, רבת שבעה לה נפשך עמל וכעס וזעם אויביך אשר רדפוך באפס חמלה, ועתה כי עברו כארבעה דורות מעת שבה רוחך להתענג בעולם הנפשות, עוד יקומו אנשים בעמק עכור הזה להרגיזך ולהעלות את זכרונך לנאץ שם כבודך. אולם ידענו אנחנו כי עוד יחיו גואליך, עוד יבואו סופרים אחרים ויאמרו: היונתן ירשע אשר הגדיל לעשות חיל בישראל, ויפדו המבקרים את יונתן, ונוגה תפארת תהלתו יופיע כזוהר הרקיע לעולם ועד.

י"ח העתקת פתוחי מצבות גאוני קראקא.

בינותי בספרים כי כותבי תולדות גדולי ישראל הביטו אחרי משה הוא כבוד רבנו משה איסרלש ז"ל הנקרא רמ"א לדעת מצבת קבורתו ואת שנת תשובתו הרמתה למרומי העדן, ורבים שגו ברואה, כיון שהוכחנו במאמר הקודם, על כן אמרתי להעתיק פה את החרות על ציון קברו. ואגב גררא אעתיק גם מצבות גאונים אחרים. וזאת לדעת כי הציונים אשר נשארו לפליטה מזרם שוטף הזמן, מעט מזער המה ונער יכתבם (קרא למעלה בסימן ב'). —

מצבת הרמ"א: ה"ה נר המערבי הגאון הגדול בדורו מוה' משה רועה אבן ישראל, ביום ג"ל למספר בני ישראל גלה כבוד מישראל, משה הי' רועה צאן ישראל, צדקת ד' עשה ומשפטיו עם ישראל, הרביץ תורה בישראל, העמיד תלמידים לרבות אלפי ישראל, ממשה ועד משה לא קם כמשה בישראל *), וזאת תורת החטאת האשם אשר שם משה לפני בני ישראל, שנת של"ב לפ"ק.

מצבת בעל מגלה עמוקות: פ"נ איש אלקי קדוש מן הקדמונים, מגלה עמוקות ורזין ומטמונים, הוא שאומרים עליו שדבר אתו אליהו פנים אל פנים **) הגאון אב"ד ור"מ מוה' נתן נטע בן מוה' שלמה שפירא ז"ל. נפטר ביום ד' י"ג אב של"ג לפ"ק. תנצב"ה. נתחדש הציון הלז על הוצאת של חברה קדישא בחודש אדר שני תקע"ח. זכותו יעמוד לנו.

---

*) כבר העיר סופר אחד (בהמגיד שנה ראשונה) כי המאמר הזה לקוח ממה שכתב המהרש"ל אל הרמ"א: עליך ראוי לאמר ממשה ועד משה לא קם כמשה וכו' אבל המעין היטב בתשובות הרמ"א סימן ס"ז יראה כי המהרש"ל כתב כן בדרך „אם כן", וגם כמתלוצץ קצת. — ואולי ממצבת הרמ"א נשתרבב לכתוב גם במצבת ר' מרדכי סבא: ממרדכי ועד מרדכי וכו'. —

**) עיין במגלה עמוקות על ואתחנן בהקדמת בן המחבר, ובמגלה עמוקות על התורה בהקדמת הגאון מוה' זלמן מרגליות ז"ל.

מצבת בעל תוספות יו"ט: פה נגנז ונטמן הגאון הגדול ומופלג בדורו, כמוהר"ר גרשון שאול יום טוב ליפמן העליר בן מוה' נתן הלוי זצ"ל אשר צלל במים אדירים וחיבר כמה ספרים, הלא המה נקובים בשמותם ספר צורת הבית ותוספות יו"ט על שיתא סדרי משנה ומעדני מלך ולחם חמודות על הראש"י, ותורת האשם על תורת החטאת והרבין תורה בישראל בכמה קהלות קדושות הלא המה מפורסמים בק"ק ווין ובק"ק פראג, ובסוף ימיו הי' תופש ישיבה במדינות פולין בכמה קהלות קדושות ופה ק"ק קראקא נתבקש בישיבה של מעלה, יום כ"ו ימים לחודש אלול ת"ד לפ"ק. ציון הלז נתחדש מקופת הצדקה של החברא קדישא, ומעקה ברזל מעשה רשת בשנת תקצ"ה לפ"ק.

מצבת הב"ח: בעל המחבר ספר בית חדש, התחלת חכמתו בחון תרונה בק"ק פרוסנין חזק ואמץ בישיבה בק"ק לוקבא אור תורתו על כולה בק"ק לובמלא הון לתת בזבז בק"ק מעזיבז עדיף מחוזה מים חיים היזה בק"ק בעלזא מלא אחרי ד' ככלב בק"ק שידלב הודיע חוקת התורה ומשפט בק"ק בריסק דליטא כפולו מעינותיו כבן יקא בק"ק קראקא צעק עד לב השמים אי חסיד ועניו הי' מאור עינים לנו ולבית ישראל שבק חיים ומאיר לעולם כולו בכבודו זיוו והדרו והודו תורה יקר מפז מכל אבני יקרה אכסניא של תורה בעונותינו נעדרה לארץ ולדרה זרח. *)

מצבת רבי ר' העשיל זצ"ל: פה נטמן ונגנז ארון הקודש צדיק יסוד עולם כבוד מוה' העשיל ר"מ ואב"ד דק"ק קראקא בן הרב הגדול של כל בני הגולה כמוהר"ר יעקב ז"ל ר"מ ואב"ד דק"ק לובלין נפטר יום א' ד' תשרי שנת תכ"ד לפ"ק. תנצב"ה.

י"ט הערות אחדות. **)

במסכת ראש השנה דף ט"ז איתא, אמר ר' אבין מאי קרא ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, ימחו מספר זה ספרן של רשעים גמורין חיים זה ספרן של צדיקים ועם צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינונים. והדבר תמוה, מדוע עשה האמורא פירוד בין

*) המצבה תדום ותחשה מלהודיע גם את שמו ואת שם משפחתו. ובלתי ספק נטבעה ואיננה האבן השנית אשר בה היו חרותים הדברים האלה אשר המה גלוים וידועים לכל יודעי ספר. הוא הדבר אשר דברתי למעלה צד 9: אשר זכרון עשה לשמו וכו'. הכייר הדק והחלש אשר בו בנה הגאון מוה' יואל סירקיש זצ"ל את ביתו הקדש יאמר לי העוז והגבורה, מכל אבן שיש יקרה. —

**) המגיד שנה שמינית גליון 37.

הדבקים, והפריד שתי תיבות „ומספר חיים" הסמוכות בסמיכת ענין.
ותירצתי דהנה ידוע למדקדקים שיש שני מיני סמיכות, האחד סמיכת
בבחינת יחס הקנין, ד"מ, בית האיש, והשני סמיכת מדומה, ד"מ,
הבית הגדול, עיין בתל"ע סימן קי"ג ורל"ה. ובסמיכות הראשונה צריך
הסומך להיות בלא ה"א הידיעה, וכאן היה סמיכת בבחינת יחס הקנין
דלכן נדחק בספר אפיקי יהודה דעת ר"י שטנאב אשר הקשה למה
בספר החיים הבי"ת בפתח, ולפי דעת אפיקי יהודה צריך להיות הבי"ת
בתיבת „בספר" בשוא כדין סמיכת הקנין, והי' קשה לר' אבן מדוע
כתוב כאן מספר חיים בלא ה"א, הלא צריך להיות מספר החיים,
לכך דרש דתיבת ספר אינה נסמכה אל תיבת חיים.

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח
תפתח את ידך וכו' (דברים ט' י"א). המקרא הזה אומר דרשוני,
כי לאיזה צורך הודיע הכתוב כי גם בימים יבוא ונגעו בני אדם
בסבל המסכנות, די' לצרה בשעתה, העני לא ישבע בידעו כי כל ימי
הארץ ירעבו אנשים ללחם. ומדוע לא נתנה התורה הטעם הזה במלות
אחרות, לאמר ד"מ ושמחת בחגך כי לא יחדל חג מקרב הארץ. ואם
להגביל את ההבטחה הנאמרה למעלה בפסוק ד' „אפס כי לא יהי'
בך אביון" ולחלק בין כישראל עושין רצונו של מקום ובין כשאין עושין
כדרש חז"ל, גם לזאת הספיק מיתר, כי מקרא מלא דבר הכתוב
בפרשה הזאת בפסוק זיין „כי יהי' בך אביון", ועל כרחך צריך לחלק
בין כישראל עושין וכו', על כן נראה לי לפרש, כי לא יחדל אביון
מגזרת כי חדל אני (תהלים ל"ט), ויתירגם : (דיזא דער נאטהליידענדע
ניכט צו גרונדע געהן זאלל, דאהער א. ז. וו. —

וזה הדבר אשר מל יהושע כל העם היוצאים ממצרים הזכרים
כל אנשי המלחמה מתו במדבר וכו' וכל העם הילדים במדבר בדרך
בצאתם ממצרים לא מלו (יהושע ה' ד. ה.), ופירש המצודת דוד דלכך
מל יהושע לבדו את העם ולא מלו זה את זה משום דהנולדים במדבר
לא מלו, ומי שאינו נמול בעצמו לא יכול להמול אחרים, לכך מל יהושע
לבדו את העם, ע"כ. ובמחילת כבודו שגה במאוד, כי האמנם אמת
הדבר, שהנולדים במדבר לא מלו משום שלא נשבה שם רוח צפונית,
ומי שאינו נמול לא יכול להמול, אולם הלא לא מתו רק האנשים
אשר היו בני עשרים שנה בצאתם ממצרים, ואשר היו פחותים מעשרים
שנה באו לארץ, הם מלאו שנותיהם, ויכלו הם להמול. —

לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י"ד י.), רבו
כמו רבו הפירושים בפסוק הסתום והחתום הזה, ע"כ אבואה גם אנכי
לפרש, כי הוי"ו בתיבת „ובשמחתו" תשמש במקום „אם" והכונה אם
בשמחתו לא יתערב זר, וכמאמר המליץ : שמחת נפש אחת לא תשיג נחת.

רבים יתמהו על כפילת מלות „ויראת שמים" בימי רצון שאומרים לפני ברכת החודש, חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. וכבר העיר חכם אחד במכ"ע „המבשר" שראוי לתקן את הסדורים ולהדפיס רק חיים שיש בהם יראת חטא, שכן נמצא בגמרא ברכות דף ט"ז. ולמען לא נשוי' לטועה את הנוסח בכל הסידורים העתיקים והחדשים, נראה לי, כי בכונה הוסיפו לאמר יראת שמים לפני יראת חטא, יען כי גם המונע מעשות עול מפני אימת השופטים או הסר מדרך רע מיראת משפחתו נקרא גם כן ירא חטא, אבל יראה כזאת במה נחשבת היא, רק הירא ד' הוא מאושר. והכונה במלות „אהבת תורה ויראת שמים", אהבת יראת שמים, שתהי' האהבה והיראה משולבות יחד, על דרך הכתוב: עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה; ובעל ספר הברית האריך בספרו שהאהבה והיראה צריכה להיות משולבות יחד, ונתן סימן לדבר כי גם התיבות הללו משולבות יחד כזה:

יר אה

אה בה

הקורא יוכל לקרות גם מלמעלה למטה. — ושומר נפשו יזהר משלוח יד לשנ' בנוסח סידור התפלה אשר תקנו הקדמונים, ובלתי ספק טעמם ונימוקם הי' עמם בנוסח שלהם, וכל המשנה ידו על התחתונה. כן ראיתי כי חכם אחד רוצה לשנ' בנוסח התפלה „ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר", ולפי דעתו צ"ל: ועל ידי עבדך הנביא וכו', יען רק נביא אחד דבר את הפסוק הזה, ויאמר כי מצא כן גם בסידור ישן נושן. ולפענ"ד נראה כי בכונה כתבו בלשון רבים, יען מאמיני מחמ"ד יקראו את המורה שקר הזה בשם הנביא סתם (דער פראָפעט) כנודע, על כן בחרו חכז"ל לשון ערומים לכתוב „עבדיך" בלשון רבים, כדי להבדיל בין טמא לטהור. —

כ. חזון מורנו. *)

שלום לידידי המרומם הנעלה החבר ר' . . . . וכו'.

מי הוא זה ואי הוא זה — תשאל ידיד נפשי — אשר מלאו

*) בין המנהגים אשר נטעו בכרם בית ישראל, חדשים מקרוב באו ולא יכלו להשריש שרשיהם בימי חכמי קדמונינו, יחשב גם מנהג פולין (והמנהג כמנהג יהוא) לקרוא את כל האנשים נשואי אשה לעלות לתורה בשם „מורנו", ואם דל הוא וגם לא ידע קרוא ספר, יקראו אותו בשם „החבר". ויהי היום ויתועדו אנשי בית מדרש אחד פה קראקא, ויתקנו תקנה כי מהיום והלאה יקראו אנשי בית המדרש הזה לעלות לתורה רק בשם „החבר". אבל התקון הזה לא האריך ימים, והמנהג הישן שב

לבו לגלל מעלי עדי התוארים ולרומם לארץ עטרת כינוי? הן כאשר דבר ד' יקר בימים ההם, כן חזון ומביעי שבחי למודיו נפרץ. בחבלי תהלות שוא יעלו את התואר לראש הסולם, ולנבער בדעת חלש בגיו ובנפש, יקראו „פטיש החזק עמוד העולם", ואתה אשר כענבים במדבר מצאתני, כשושנה בין החוחים, תשימני חרפה לשכני לכתוב עלי „המרומם והנעלה", כאשר הייתי תופר נעלים או בעל עגלה. **) הזה חסדך את רעך תחת כי כבדתיך עת הייתי בקראקא לבקרך בביתך ולקחת את ספריך, אשר המה בכתובים, לעיר מגורי? — כן תקרא ידידי! בתחלת השקפה בראש המכתב. — אולם הגדתי היום בתם לבבי ובאמונת רוחי, כי יקרת בעיני מאוד נכבדת. הן גם בטרם עיני ראתך, למדתי דעת תכונת רוחך הטובה, מהמון מכתביך אשר הריצות אלי, למדתי דעת כי אתה מהשרידים שואלי שלום שפתנו הקדושה בכל נפשם ובכל מאדם, וכי לא רע להתרועע אתה, אכן אוהב דבק מאח לאנשי בריתך, וכי מעיך יהמו על אחינו שיות פזורות ונדחות, על התלאות ועל הפרעית תעלב רוחך ולראות קרנם רוממה כלות עיניך. אף כי עתה אשר כל יקר ראתה עיני בך פנים אל פנים, ושבעתי שובע שמחות מנעימות פניך אשר טוהר לבך ישפיך רוח חן עליהם, ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת לחלל כבוד איש כמוך אשר נפלאת אהבתי לך? —

אולם ידוע תדע כי מר לי ממך, יען ביום חג שמיני העצרת העבר נפלה מעלי עטרת ראשי, עטרת „מורנו", ולעמוד אצל הקורא בתורה הקדושה יקרא החזן אותי: „יעמוד החבר ר' יהושע יחזקאל בן החבר ר' שלמה". גדול כים שברי ומי ינחמני? ופן תחשוב כי עונותי הטו לי זאת, חלילה! אם גם אנכי רשעתי, אבי — הצדיק והישר — מה חטא? ובעת הזאת כל איש יעשה הישר בעיניו, ומראש מורנו אשר לו לא יפול שער אחד ארצה. אולם ידוע תדע, אחי! כי לא לי בלבד קרה האסון הזה, כי אם על כל העדה הי' קצף. כל אנשי בית המדרש פה קראקא הסירו את הנזר ואת העטרת מעליהם, כי כולם השליכו אחרי גיו את התואר „מורנו", וכולם בשם „החבר" יקראו. — והנה אנכי ישבתי כל היום סר וזעף, ואנה הנחם נפשי על כי הלקח ממני כבוד מורנו. וכאשר ישבתי כה טבוע

לאיתנו — ובעת בטול „מורנו" כתבתי את המכתב הזה לאחד מידידי. -- ועיין בשו"ת חתם סופר חלק חושן משפט סימן קס"ג מה שהביא בשם מהרי"ו בענין סמיכת המורנו והחבר, ותדע מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים. — המכתב הזה נדפס במכ"ע היקר „עברי אנכי" לידידי וכו' ר"ג ווערבער נ"י בבראדי. אפס אך קצהו תראה שם, כי נוספו פה דברים הרבה.

*) ראה מה שהעירותי על זאת בסוף המכתב הנוכחי.

במלולת הניגון והנה תרדמה גדולה נופלת עלי ואישן. ואחלום והנה איש זקן לנגדי, שערות ראשו וזקנו שיורד על פי מדותיו הלבינו כשלג, בידו משענת טובה בכפתיר כסף ומעלה, לבוש כאחד השועים, ומראהו אשר כולו אומר כבוד העיר יראת התרוממות בלבות הרואים, ואבהל בראותי אותו פתאום, אחר התחזקתי ואקוד ואשתחוה לפניו, ואמרתי אליו: שלום בואך!

„ד' עמך!" ענני בענות חן. ואכין לו כסא לשבת. ואחרי כי ישב רגעים אחדים, שאלתיו: מאין אדוני?

„מארץ טוב באתי הנה".

ואשאל לו עוד, אם מארץ טוב אתה, מדוע אראה פניך והנם רעים וזועפים? הן עוד עקבי (טפירען) האודם, אות הבריאות וחדות הנפש, יענו בך, כי לפנים בריא אולם היית, ומדוע פניך לבשו עתה קדרות, ויקהתך העמיקו קמטו?

ויאנח האיש ויאמר לי: לו ידעת את כל המוצאות אותי, כי עתה לא שאלת כזאת.

„דאגה בלב איש ישחנה„ אמר החכם, לכן ספר נא לי את קורותיך, ואולי תקל בזאת את משא כאבך.

ויען ויאמר: דע בן אדם! כי אנכי מלאך אל במרום. אנכי מורנו אשר בו יכתירו צדיקים. כי אדון היצורים הפקיד אותי להיות עטרת תפארת לראש בחירי סגולה, חסידים וישרים, רועי ישורון, ומרביצי צאן קדשים על מבועי התורה והיראה הטהורה. ובמרומי שחק לי ארמון כחמוד למראה עם גן עדנים, שם יתענגו נפשות התמימים, אשר שמי נקרא עליהם בהיותם על האדמה, אחרי שובם מארץ מאפלי' למעון העדן לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכל קדשו. לפנים מאושר הייתי וחבלי נפל בנעימים בשמים ממעל וגם בארץ מתחת. — בתבל הזאת אשר אנחנו בה כעת חמלתי על תופשי התורה ויראי ד' הנזורים מכל חמדת הזמן, ועל מזבח התושי' הקריבו את בריאת גוים ואת תענוגי העולם, וילכו שחוח תחת סבל הלחץ והעוני, לאלה היקרים ושפלי רוח תמכתי כבוד. עליהם נתתי את הנזר, עליהם הופעתי את הודי את הוד מורנו להשיב רוחם ולמען יתנחמו מעט מתגרת זמנם הרע. ובכבוד התורה הרבה חכמה, וקנאת מורנו הגדילה תורה ותאדירה. כי בחורי חמד אשר קנאת מורנו אכלתם, שמו לילות כימים, וישקדו ויעמלו להוסיף לקח, למען יכהנו גם המה פאר שמי אשר הי' אז לכבוד ולתפארת.

מה אומר מה אגיד לך מעליצת לבי ומשמון נפשי עת הבטתי על ארזי לבנון אשר כשתילי זיתים ענדו שלחני. אז נדברו יחדיו הנפשות היקרות בנפלאות אשר חזו באש דת מורשה לקהלת יעקב,

ויספרו ומפניני האיות אשר דלו בחכמתם ובתבונתם ממקור הדעת. גם האהלים יגילו ברעדה להקשיב קודש אמרותיהם, גם שרפי קודש יחלו וידמו לטל מדברותיהם. עוד עצמותי כדשא תפרחנה, מדי אזכרה עת בהם נפש מורנו ר' יהושע אב"ד בקראקא בעהמ"ח ספר שו"ת פני יהושע להסתפח בארמוני. כל אנשי עדתי חרדו לקראתו, ויקם הצדיק והעניו ראש המפרשים ואבי הפשטנים מורנו ורבינו ר' שלמה יצחקי מכסאו, ויקרא: ברוך אתה בני! רב תודה לך מורנו ר' יהושע: מגן היית לי בספרך מגיני שלמה. הצלתני מתופשי השגיאות. ברוב פעמים קלעת כחוט השערה למטרת כונתי. שב לימיני! ויחבקהו וינשקהו. ותהי שמחה גדולה בחברת קדושים. — ואתה בן אדם! כל עוד נשמתך בגוו קרוץ מחומר לא תוכל לצייר לך אחת מני אלף מהעונג הרוחני אשר הי' אז ממחזה הזה. —

זאת היתה לי בימים קדמונים, בעוד קרואי שלחני היו כולם הטובים כולם ברורים, וזר לא דרך על מפתן ביתי. — אולם עתה הה! עלי תשתפך נפשי, קודר אלכה ואזעק במר רוחי, כי קדמוני ימי עוני, ימים אין לי בהם חפץ, כבודי ירד פלאים, ושמי לשמצה. כי מעת פסו אמונים מבני אדם, ויד התנופה גברה, גם האספסוף אשר בקרב העם ילבש גאוה ויתאוה תאוה, לאמר: מי יכסה ערות בערותנו בשמלת „מורנו“, כי לזאת תערוג נפשנו. וראשי העיר יתנו להם תאותם, וירוממום בקהל עדתם. וכל תפוש זהב וכסף ורוח אין בקרבו, אף אם לא ידע לפרש את ברכות התורה, רק אם חננתהו ההצלחה העורת בסכום אשר אבה לשקול צורר היהודים, גם הוא מורה, גם ... אותו יקראו בשם מורנו לעלות לתורה, והתורה הקדושה חוגרת שק, לאמר, הייתי שחוק לכל עמי, ישחקו בי נערים רקים, ועל כבודה כי גלה ממנה תשא בזוית קדשה נהי וקינה. — והנה את מצות ד' אשר גם השכל יעיד עליהן, היא, מדבר שקר תרחק, כי דבר שקר ישנא צדיק, וכזבי בת נשיא מדין תועבת לב טהור, ועתה איך לא בושה תכסה פני החזן לדבר שקר בתוך קהל ועדה, ולקרוא ביום הקדוש בשם מורנו לאשר ... ידענו מה הי' לו, כי לא למד מעולם אף פרשה אחת בכתבי הקודש, ומלבושי החזן עודם אז רטובים בזיעה מצעקותיו ומתנועותיו בעת הרים כשופר קולו: „וטהר לבנו לעבדך באמת“. ואוי כסילים מתי ... תשכילו? הנשמע כזאת אשר גוי אחד בארץ יהי' כולם חכמים כולם נבונים כולם יודעים את התורה? ואת מי יורו דעה אם כולם מורים המה? ואם כל צאן קדר יקבצו ומנא להם להיות רועים למו? — ואם תאמר כי כונתם אשר ראוי הוא להיות מורה, אומר לך אני, כי יש מהם אשר ראוי לקרוא אותו, בן סורר ומורה, או ירה יירה, כי חלל כבוד

התורה, ואת בני אלקים השוה תלמידי חכמים בזה. — ורעה זאת מהרת, ביתן גנתי במרומי מנוחתי, אשר הי׳׳ לפנים מעון אריות ומרעה לכפירים, עתה הוא למשלח שור ולמרמס שה, והבית מלא מפה לפה, ואיש את אחיו ידחקון, והמה יושבים כל היום כאלמים, כתבנית אדם מחוקה על הקיר, ולא ידעו במה יכלו עתם, ומלאכי מרום יביטו יראו בהם, וימללו זה לזה ברגליהם, וירמזו באצבעותיהם, וימלאו פיהם שחוק, לאמר, הלזה מוריך ישראל ? ? ! ! . —

והמורנים האמיתים מימי קדם אשר עד כה באמרת אלקים השתעשעו, ותהלות שדי זמרו, עתה יתעסקו כל היום על דבר השכנים הרעים הנוגעים בנחלתם. יש מהם אומרים, חרפה היא לנו לשבת את עמי הארץ יהדיו, נוציאם החוצה, כי מה להם פה, ואלה יענו, אל נעשה להם החרפה הגדולה הזאת, אם כבר באו הנה ישבו במקומם. אנה ישבו — יצעקו אחרים — הן קצר המצע מהשתרע, והמה יפרו וישרצו יום יום עד אפס מקום. —

ולשוני תלאה אם אספר לך כל המשפטים והמריבות בשמים על דבר המורנים הכזבים. רק אחת לא אמנע ממך. בקיץ העבר בעת פנות השמש הלכו נפשות הגאונים לשוח בין הארזים השתולים בחצר. ויבוא אדם אחד דרך השער, והגורה רחבה מלאה בשקלי נחשת על מתניו, וכובע מעור כבש על ראשו, ובידו חוטר עב אשר ענפיו הדקים קלועים בו, והכרת פניו ענתה בו כי לא ידע קרוא מקרא, ויסר אליו מורנו ר׳ יעקב עמדין, וישאלהו: מי הביאך הלום, ומה לך פה? השליכוהו לבית הכלא, כי חלל קודש בבואו הנה. ויגש אליהם מורנו אחר, ויען ויאמר, הניחו לו! ידעתי אותו כי בזה כסף בזה זהב להתחתן ביודעי תורה, ומתניו לוקחי בנותיו ״למדו״ בשבת התכמוני ההיתה לי. ויען ר׳ יעקב ויאמר, אם הביא ברכה אל ביתו בחורי יקר המאומנים על ברכי הדעת, הלא זה שמו אשר יקראו לו, מוקיר רבנן ואוהב תורה, ומה לו להעטיף שית גאות ולהעלות כתר מורנו על ראשו. ננסה נא ונראה אם מתניו אלו מרוחם עליו. ויאמר לו: אמור לי את ברכות התורה, ויען ויאמר, בר-כו את וכו׳. ויצעק הרב, פיו יענה בו כי בור הוא, כי מדוע לא יאמר „ב רכו" כדין. — והנה מורנו אחד מהעומדים שמה השיבהו דבר, לאמר, מה תבקש ממנו, כי יהי׳ מדקדק ולאמר „ב־רכו" ? מי שמע כזאת ? והם כי להזכיר לשנות חלילה מנהג ישראל. — וימלא ר׳ יעקב חימה, ויקרא: אהה ! ואבוי ! היאמין כי יסופר, כי האנשים אשר יתאמרו בגאונם לעייל בפלפולם פילא בקופא דמחטא לא יוכלו לבטא שפתם, ולא ידעו אף הכללים הראשונים בחכמת הדקדוק. —

ויענהו המורנו האחר: מי שמך לשר ושופט עלינו ? הלשימני

מטרה לחצי זעמך בעדן גן אלהים אתה אומר, כאשר רדפת בעמק עכור את המורנים אייבשיץ, לוצאטו והנויא.

וירגז הגאון עמדין ויאמר: מי קנא לאלהים כמוני לרדוף את הפתן הארור אשר שמו ירקב, אותו ואת תלמידיו נחשים צפעונים המדיחים אנשים מבני ישראל. איש מלחמות הייתי מנעורי, אולם בכל המלחמות אשר נלחמתי היתה כונתי לטובה. לאהבת האמת חותמו של הקב"ה ולאהבת התורה הבוערה בקרבי כלכל לא אוכל. וירב אתו בחזקה.

ויפן המורנו אל האורה, ויצעק אליו: אתה הסיבות את כל הריב והמדון הזה. לא בער! מהר המלט פן תספה! ויצא העגל הזה בחרפה ובבושה.

ועתה הנך רואה בן אדם! כי גם בארץ עין לא ראתה, ריב ומדנים עתה כל היום. ואם גם במקום מנוחת נצח ישבות השלום, מה תהי' אחרית הדבר? —

ויוסף המורנו ויאמר: זכרתי ימים מקדם, עת אנשי סגולה אשר ענדו פאר שמי היו שמם נאים להם והם נאים לשמם, כי היו באמת מורים לצדקה, מורים לעם ד' את הדרך אשר ילכו בה לעלות אל מרומי פסגת האושר האמיתי, ומאורים גדולים לממשלת התורה, בנוגה בינתם הפיצו אור הדעת בכל מושבות זרע יעקב, המה היו גבורי כח מלומדי מלחמה במלחמות הפלפול, אף מלאו חיל ידיהם לאחוז משוט ולעבור באופנים שונים בתוך נבכי ים התלמוד. בין אנשי מופת האלה הפליא עצה הגדיל תושי' מורנו ר' פלוני אלמוני אשר בכל שבוע ושבוע הציע לפני יושבי שלחנו, זה השלחן אשר לפני ד', שיטה אחת בשיטות הש"ס, ובכל יום ויום בששת ימי המעשה הואיל באר את הסוגיא ההוא על פי דרך הנגלה, כה עשה ששת ימים. ואת יום השביעי קרא קדש לד', כי ביום השבת הציע את הסוגיא ההוא על פי דרך הנסתר. חבריו מקשיבים לקולו, זקנים באים בימים, עשו אזנם כאפרכס להקשיב רב קשב את הדברים שכסם עתיק יומין ואשר הביע עתה אלופם מלמדם להועיל בקול דממה דקה ובהתעוררות הרוח אין קץ. שביבי אש התמלטו משפתותיו אשר הטיפו בהתלהבות הנפש רזי דאורייתא אשר הצפין נותן התורה לחושבי שמו, וסוד ד' ליראיו. — אולם, כל הדברים הנבראים לא יעמדו לנצח, וכל הענינים תחת שבט השינוי והחלוף יעבורו. גם לעדת יושבי בשבת תחכמוני הזאת בא הקץ, אסיפת קוראי לשבת עונג לפרש בו את סוגיות הש"ס על פי דרך הנסתר נשבתה, מעת נספחו לבית המדרש הזה המורים החדשים אשר כספם תורתם ועושרם חכמתם. והמה אחרי כי מלאו כרסם מעדני מאכלי שבת יתאספו יחד לשמוע דרשת „מגיד משרים“

אשר שכרו לשם לדרוש לפניהם מדי שבת בשבתו במחיר. ולפני הבורים האלה אשר לא ידעו לפרש מלת „האלן" או מלת „הבקר" ידרוש דרשה מספר „כלי יקר". וכל הדרשה כספר חתום לפניהם, כי לא יבינו בה אף מלה אחת. ומפני קוץ העת (ווינגטווייטע) ירדמו, ויש מהם אשר יישנו ושנתם ערבה למו, ואלה יושיטו לפיהם אחד אחד פולים (בויהנען) גדולים מבושלים, וקרקע החדר מלא בקליפות הפולים. נפשי בחלה בי ברואותי כל זאת. ויהי היום יום שבת קודש, אמרתי אל נפשי, אלכה נא לשוח בשדה תחת שמי ד'. אולי מראה פני הטבע הנדיבה ישכחני מרי שיחי, ונעימות בימינה תלבישני רוח הדוה ששון. — ואלך מעדנות בין שדי תרומות וגני חמד, ובכל אשר חזו עיני מסביב, שבעתי שובע שמחות מהדר תפארת האביב, וכמים עברו נשיתי את כל עמלי בביתי. אולם כאשר הובילוני רגלי אל המסלה נפעמתי, כי ראיתי את מורנו ר' טודרוס שוכב על אחת מערימות האבנים הקטנות הערוכות בשיפוע כמגדל על יד דרך המלך, והמוכנות לפזרן על הדרך למען לא יכסה האבק את העוברים והשבים. אהה! נהפך עלי לבי ברואותי את מורנו ר' טודרוס שוכב על שיפוע הערימה מעבר מזה, וראשו נוטה למטה בשיפוע בהעבר השני, כובעו ... משנים עשר זנבות עורות הנאבעל מונח ... מאחריו לרגלי הערימה, חגורתו פרושה לאורך הערימה, ידו אחת אוחזת את רגלו השמאלית אשר שני חלקי' היו נמודים יחד ופנו למעלה, ורגלו הימנית סרוחה לעומק התעלה המבדלת את השדות מן המסלה, ופניו הזועפים העידו בו כי רוח העצבון ומרירת נפש מלאו קן למו בקרבו. —

מה לך מורנו ר' טודרוס — שאלתיו — כי תשכב פה על אם הדרך כאיש נדהם וכאיש אשר רוחו לחלי וכל לבבו דוי? הלא בגן עדנים עתה מעונך, במקום לא ידעו מכל מחלה ומכל נגע?

אהה! ענני מורנו ר' טודרוס, לולא הזכרתני כי עליתי להתעדן במקום עונג ונחת, אמרתי כי ירדתי לבאר שחת.

„פליאה ממני דעת אסונך".

„האשה אשר עמדי תשביעני במרורים, על כן נפגותי ונדכיתי עד מאוד"

„מה תריבה עמדך, במקום אין מחסור דבר?".

„המורנים הכזבים המה בעוכרי".

„כחידה סתומה המה לי דבריך".

ויפתח מורנו ר' טודרוס את פיו, ויאמר: בהיותי על אדמתי, מנוחה לא מצאתי, מדלף טורד מדיני אשתי אשר כעסתני תמיד גם כעס בעבור הרעיוני. כי אגודתנו על ארץ לא יסדה האהבה העזה כמות, וברה כחומה המקשרת בעבותות קודש את נפשות האיש והאשה להיות אחוזים ודבוקים יחד בקשר אמיץ לא ינתק לעולם, ורוח אחד לשניהם

לצעוד אחוזי יד במסלה אחת בארחות החיים, הן מקור האהבה היא ההשתוות, ואנחנו כרחוק מזרח ממערב שונים היינו בדעותינו ובמחשבותינו ובכל תכונות רוחנו, ברית נשואינו היתה פרי יגיעת האנשים אשר למען השתכר כסף נמאס יחברו יחדיו את לא חוברו. — ואנכי אשר מטבעי מודע לבינה הייתי, בידעי כי הדעת היא מותר האדם מן הבהמה, גם אחרי כי הרשתי לי את אשת נעורי לא שלחתי מעל פני את אילת אהבים, היא החכמה הנעימה בת השמים אשר דבקה נפשי בה באהבה עזה מיום דעתי מאום ברע ובחור בטוב, ואשגה גם באהבת התורה התמימה והחכמה משיבת נפש. — ותרע זאת בעיני חברתי, ותמרר את חיי בריב ומדנים כל היום, לאמר, מה זאת עשה אלקים לי, כי הפיל בגורלי איש תם יושב אהלים, ותם מה הוא אומר, אין טוב אלא תורה, להגות בה כחשיכה כאורה, אולם מה בצע בימינו אלה בזאת הסחורה, אם להעניק עושר לבעלי' ידה קצור קצרה. צמתתני קנאתי, בהאשה צ ר ע ה רעיתי, אשר תתפאר עלי בהדר הנזמים והשהרונים, ותעד עדי' כאחת מבנות השרים והסגנים, ומי יתנה פאר רקמת בגדי' החמודות, אשר לה בהן עשר ידות, ותחליף את תבנית שביסי' ומעטפותי' עשרת פעמים בחודש חליפות. אך יצא מנהג חדש בתורת תכשיטי הנשים. במהרה ישן מפני חדש תוציא. פתי־גילה *) תוסמת את העוברים, וחוט שתים עשרה אמות יסבנה. מדי תצא הלוך וטפוף ברחובות העיר, כל הנשים יהפכו את פניהן להביט אחרי'. וכל זאת היתה לה, יען כי בעל נעורי' חמור בן גמלי הצעיר לימים יטה גם בנעוריו שכמו לסבול עול המסחר, ואך עברו ימי שמחת אפריונו השליך אחרי גיו את כל אשר למד בבחרותו, וישוט כל היום בחוצות לעשות מקנה וקנין, וכאשר יוסיף לענות במסחר, כן יוסיפו תכשיטי אשתו וכן יפרצו לרוב. אולם לי המר שדי להיות אשה לבעל שוקד בספרים, ומי יביט אחרי בצאתי ברחובות קרי'. — כה הציקתני בדברי' יום יום.

לא בנשים חכמה, אמרתי אליו, כי לו חכמה השכילה לדעת כי לא שפרה גם נחלת צרעה, ואין לקנא בה, כי בעלה חמור בן גמלי הוא בער נמשל כבהמה. וגם עשרו עשה לו כנפים, והונו אבד ממנו בענין רע, ויברח לאמעריקא להנצל מכף נושיו. —

בימים ההם — ענה לי מורנו ר' טודרוס — הי' עוד חמור בן גמלי מתעשר ואין כל, ורבים הפקידו בידם את כספם אשר לא יראו עוד. ואת מי תגיד מלים כי חמור בן גמלי הוא בער ולא יבין. הלא אך דברי אשתי אספר לך, ומלתה על לשוני. — והנה פעם

---

*) אידאה קריכאוויבע.

אלי דבר יגונב, כי אשתי התהללה לפני רעותי', לאמר, „אם לא נפל חבל בעלי בנעימים בטוב אדמות, הלא תחת זאת ירום קרן כבודו בגן עדן מקדם, שם יתענג על שפעת הצלחה ושמחה בנאות „מורנו“ בין צדיקים וגאוני ארץ, ובשמחתו ישמח לבי גם אני“. ומני אז כאשר פי' פתחה בנאצות, לאמר: „עד מתי תהגה בספרים, ולא תעשה כאשר יעשה גדי בן סוסי לצבור כעפר כסף“? אמרתי אלי': הלא ידעת, יונתי תמתי! כי על פתח הארמון בעולם הגמול, כתוב כדברים האלה: „זה השער למורנים, מופלגי תורה יבואו בו!“, והי' כי נבוא על שכרנו, בעת פקודת כל האדם תבוא עלינו, אז תראי ונהרת, כי עיניך תחזינה את בעלך יושב כמלך במסבו בארמון „מורנו“, ואשת גדי בן סוסי תבוש ותכלם כי בעלה יעמוד בחוץ וישבע בחרפה. —

והנה זה כחודש ימים פדה אותי המות מכל תלאות החלד, ואמרתי ברוך ד' כי נמלטתי ממשפכת התבל ובאתי אל המנוחה, אולם ביום אתמול מתה גם אשתי, ויהי אך צעדו רגלי' בעולם הנשמות, ותרא כי גם הבורים ועמי הארצים ישבו בארמון מורנו, ותתן עלי בקולה לאמר, אי' איפוא פיך, כי על פתח ארמון מורנו כתוב: „זה השער למורנים, מופלגי תורה יבואו בו!“. והיום קללתני קללות נמרצות, לאמר: נוכלים אתם, אך שקר בפיכם! ותקצר נפשי בעמלה, על כן עזבתי את ביתי ואלכה השדה לשכב פה על ערמת האבנים, להבליג מעט עלי יגוני. — כה דבר אלי מורנו ר' טודרוס בהתעטף עליו נפשו. —

וידום מורנו וישען ראשו על זרועו וישב כאיש מלא תוגה ויגון.

והנה אנכי נחמתי עתה כי נעצבתי, והשכלתי לדעת כי היטיבו אנשי בית המדרש אשר עשו, ויישר כחם שבטלו, למען עוד ארי לא ילבש עוד חמור, ובאדרת המורנו לא יתגאה עוד שור. — ואפתח את פי ואמרתי אליו: אדוני! אל תירא ואל תחת, מבשר אני לך כי קרבה ישועתך לבוא וארוכתך מהרה תצמח. אנשי בית המדרש אחד פה קראקא חמלו עליך בראותם כי תשבע בחרפה, ולמען שמך הנכבד קימו וקבלו עליהם, לבל יקראו עוד בשם מורנו, ואולי רבים יראו וכן יעשו, ולא תדע קלון עוד.

ויהי כשמעו זאת צהלו פניו משמחה, ויקרא בהתעוררות הרוח, ברוכים המה לד' על החסד הגדול אשר עשו עמדי. בעל הגמולות ישיב להם את גמולם הטוב, וצדקתם תעמוד לעד. ויקח מאמתחתו תיבה אחת קטנה ויפתחה למען אקח ממנה מעט אבק טאבאק, ואקח ואריח ויהי לי למשיבת נפש.

וישאל אותי: מה יקראו היום אנשי בית המדרש לעלות לתורה:

ואען ואומר לו: בשם „החבר".

ידעתי גם ידעתי — השיב לי — כי אנשי בית המדרש הזה ראוים המה לתואר חבר, ורובם גם לתואר מורנו בדורתם. — אולם לבי לבי כחלילים יהמה מדי אזכרה את שבר אחי הקטון ממני הוא החבר אשר גם אותו הפקיד בורא כל רוח לפקיד באדמון נאמר אחד בעולם הגמול, בו ישבו חברים המקשיבים לקול ד׳ ויודעי תורתו התמימה. בבואי הנה ממרומי שמים ראיתיו עומד לפני פתח ביתו. סיפק כף על ירך, ויזעק במר נפשו, אוי לי כי נלמתי, טוב לי אם מתי. אנה אוליך את חרפתי, בשמי יקרא גם אדם אשר מכל מצות ד׳ ינזר, פושע ישראל בגופו ואוכל בשר חזיר. גנב יבוא לבית התפלה, יקראו לו: „יעמוד החבר!", ישכב וירקב בבית האסורים, עד קבורת חמור יקבר, כי מנעולים הוא משבר. —

ביתי, האמים ישבו בו לפנים, אשר מאסו את פאר הגאונים בדור סיהוס הזה להוליך אחריהם מלבושיהם לבית המרחץ, ירבצו בו עתה המון ערב רב, שפלים ונבזים, רקים ופוחזים, נוהגי שורים, רועי בקרים, סרסורי סוסים, חותכי כיסים, מלקטי שבבים וחברי גנבים. המערת פריצים הי׳ הבית הזה אשר נקרא שמי עליו? — כה בכה אחי היקר בשברון לבו, עד כי לא הי׳ בו עוד כח לבכות. — אולם זאת נחמתי, כי לא בפתע פתאום רק לאט לאט יזרח השמש, כן אור האמת אשר החל היום להופיע בבית המדרש בקראקא ילך הלוך ואור עד נכון היום, יום יתנו ישראל גם את התואר „החבר" רק לאשר לו יאתה. — ואתה בן אדם! אחת אבקש ממך, הודיע נא ברבים את כל הדברים אשר דברתי אליך, אולי ישמעו ויקחו מוסר. —

ואען ואומר אליו: אדוני מורנו, שמעני! דבריך מנוף דבש מתוקים, בכור התבונה שבעתים מזוקקים, ועל אדני האמת הטבעו. אולם שא נא לפשע עבדך, אם הרהבתי בנפשי עוז להגיד לך, כי מצאתי בהרס אחת כהה בנוגה מדברותיך. כי תניא את לב בני ישראל מאחוז בעבודות רבות, בשפכך בוז וקלון על המלאכות המחיות את נפש בעליהן, ואת נוהגי שורים ורועי בקרים תמנה ותספור בין השפלים ובזויי עם, ומה עול מצאת בם, כי את כבודם לעפר תשכן סלה. ינהגו שורים, גם סוסים וחמורים, אם אך יחיו נפשם באמונה. חכמינו ז"ל היטיבו אשר דברו: גדולה מלאכה שמכבדת את בעלי׳, פשוט נבילתא בשוקא וכו׳. לפנים בישראל רועי מקנה היו גם נביאנו ומלכינו, יעקב איש תם רעה את צאן לבן, בחיר הנביאים לא קם כמוהו נהג צאן חותנו המדברה, ואחר עלות הובא בנו ישי לרעות ביעקב עמו. גם חכמינו ז"ל התפארו באומנתם או במלאכתם, והיא

תהלתם. ואם גם אתה, אחד משרפי אליס! ממחשבותיך כמחשבות קרואי חומר בימינו אלה, אשר אם ידובר בם להתחתן בבעל מלאכה איש ישר ועשיר, אז כל בני משפחת היחסן העני יורידו כנחל דמעה, כי ירד מראשותם עטרת תפארת יחוסם, ואשר עשה מושר בגולגו העני בהיתו, הוא בין נגידים נמנה, ועל פני כל העם יכבד. ולמה תתאונן כי הימים הראשונים נפלו, ובעת כל האדם כוזב בדבר התוארים אם גם אתה נלכדת בחבלי תהפוכת מתי חלד? —

ויען המלאך מורנו ויאמר: אם השתנו האנשים ודעותיהם, נהפכו העתים ומנהגיהם, אנכי לא שניתי, כמאז כן גם היום כל מלאכה וכל משלח יד נכבדה בעיני אף יקרה. אולם מאז הורד כבוד מלאכת עבודת האדמה ומרעה מקנה והדומים להם, באו המלאכות האלה לידי האנשים העומדים בשפל המדרגה במעלות המדות והנימוס, הרחק מאוד מתור האדם המעלה, ואולי ימצאו גם בהם ישרים ותמימי דרך, אבל לא יודעי תורה הראוים לתואר החבר. ולא על המלאכה תלונתי, כי אם לשפוך לפניך מרי שיחי וכעשי על התואר החבר כי נפל משמים ארץ, עתה באתי. — ובדברי זאת ואביט עליו והנה איננו, ואט את ראשי אנה ואנה להביט אחריו, וומתנועות אשר עשיתי בראשי הקיצותי. —

— זאת חזיתי ואספרה, ולא אותה אגיד לך? לא! כל אשר ישים הרוח בפי אותו אשמור תמיד לספר לפניך. ועתה ידידי! התתפלא עוד כי תוארים גדולים כמו הנהוגים לא כתב אליך ידידך הדורש שלומך וכו'.

כ"ח. צחוק כְּלָאָב.

פעם קרא כְלָאָב, ספר הלעג כתוב עליו, ויאמר: מִלָּיו ירמזו לְרֵעִי יצחק — ויצחק.

כ"ב. האוהב והשונא (העתקה משיללער).

מה יועילו לנו אוהבים נאמנים,
אכן תועלת נשיג גם משונאים,
אם הראשונים שבחנו ישמיעו,
האחרונים, אשר לעשות לנו יודיעו.

כ"ג. אל הקורא.

אם תחוה בראי תמונת פניך,
האם תקצוף בהראותו לך כתמיך?
מדוע תכונן עליו חצים על יתר,
חוהנו, יען יעירך לכבסם בנתר.

תקונים.

צד		שורה	כתוב		קרא
14	—	2	וסופר	,	יספר
15	—	23	בקרﭏו	"	בקרﭏי
—	—	33	ססיﭏ	"	כיﭏ
16	—	16	בסיות	"	בסיותי
24	—	9	הָשֵׁיב	"	הָשֵׁב
40	—	5	וﭏת	"	זﭏת
—	—	33	כמקרס	"	במקרס